

e-ISSN: 2667-5250

OĞUZ TÜRKÇESİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(OĞUZTAD)

Eylül 2022

Sayı: 4

e-ISSN: 2667-5250

علي لسان طائفة اوغوزان

OĞUZ TÜRKÇESİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Baş Editör

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Editörler

Arş. Gör. Talha DİLBEN
İstinye Üniversitesi

Arş. Gör. Hüseyin GÖKÇE
İnönü Üniversitesi

Yazım Editörü

Arş. Gör. Gülşah GÖDEK ARSLAN
Yozgat Bozok Üniversitesi

Mizanpaj Editörü

Öğr. Gör. Hasan TUNCA
İnönü Üniversitesi

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Oktay AHMED
Üsküp “Aziz Kiril ve Metodiy”
Üniversitesi

Prof. Dr. Ergin JABLE
Priştine Üniversitesi

Prof. Dr. Vahit TÜRK
İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA
Emekli Öğretim Üyesi

Assoc. Prof. Dr. Aynel MEŞADİYEVA
Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi

Dr. Mehdi REZAEI
Allameh Tabataba’i Üniversitesi

Dr. Nurdin USEEV

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK
Çukurova Üniversitesi

Prof. Dr. M. Fatih ALKAYIŞ
İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Erhan AYDIN
İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ
Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Muharrem DAŞDEMİR
Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ
İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Galip GÜNER
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs GÜRSOY
İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe İLKER
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL
İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN
Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Nesrin SİS
İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet Atilla ŞENTÜRK
İstinye Üniversitesi

Doç. Dr. Şükrü BAŞTÜRK
Bursa Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Kürşat EFE
Amasya Üniversitesi

Doç. Dr. Erhan GİRAY
Artvin Çoruh Üniversitesi

Doç. Dr. Muharrem ÖZDEN
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Gökçe Yükselen PELER
Erciyes Üniversitesi

Doç. Dr. Savaş ŞAHİN
Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Burak TELLİ
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr. İlhan UÇAR
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Sinan UYGUR
Bandırma Onyedinci Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Muhittin ÇELİK
İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ali DOĞANER
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Elif KAYA
Artvin Çoruh Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan ÖZTÜRK
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zahide PARLAR
İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ
Karabük Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Adnan UZUN
Bandırma Onyedinci Eylül Üniversitesi

Dr. Ayfer AYTAÇ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Yayın Adresi:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oguztad>

İletişim:

oguztad1616@gmail.com

Tarandığımız İndeksler

Modern Language Association (MLA)

Index Copernicus

International Institute Of Organized
Research (I2OR)

İdealonline

Asos Index

Academic Resource Index (ResearchBib)

Journal Factor

Scientific Indexing Services (SIS)

Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)

Directory of Research Journals Indexing
(DRJI)

Directory of Open Access Scholarly
Resources (ROAD)

InfoBase Index

Bu Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU
İnönü Üniversitesi

Pof. Dr. M. Fatih ALKAYIŞ
İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Tuncay BÖLER
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah MERT
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zahide PARLAR
İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bahtiyar BAHŞI
İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇETİNTAŞ
Malatya Turgut Özal Üniversitesi

Dr. Ayfer AYTAS
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi
uluslararası hakemli bir dergidir.

Her hakkı saklıdır.

Eylül 2022

Dergide yayımlanan makalelerin
sorumluluğu yazarlara aittir.

TAZİYE

Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi'nin kuruluşunda önemli destekleri olan, 3 yıl boyunca Yayın Kurulu Üyesi olarak dergiye büyük katkıda bulunan, 8 Aralık 2021 tarihinde vefat eden değerli Türkolog

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ'a

Allah'tan rahmet; ailesine, öğrencilerine ve tüm Türkoloji camiasına başsağlığı dileriz.

Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi Editör, Yayın ve Danışma Kurulu

**Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ
(1949-2021)**

اول اوكدكم يوجه تكري دوست اولويني مدد ايرسون

Ol ögdüğüm yüce Tañrı dost olubanı meded irsün

يوم ويرهين خانم يرلوقره طاغلك يقالسون

Yöm vireyin hānum: Yirlü qara tağlaruñ yıqılmasun

كولك ليجه قبا اغاجك كسلسون

Gölgelice qaba ağacuñ kesilmesün...

İçindekiler

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

“YOĞURT” SÖZCÜĞÜNÜN ETİMOLOJİSİ ÜZERİNE BİR DENEME

AN ESSAY ON THE ETYMOLOGY OF THE WORD “YOGURT”

Dr. Öğr. Üyesi Emin Erdem ÖZBEK..... 1-11

YILDIZ KELİMESİNİN KÖKENBİLİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

ANALYSING OF THE WORD "STAR" IN TERMS OF ETYMOLOGY

Doktora Öğrencisi Burçin ÇALIŞKAN 12-21

**HÜSEYİN NİHAL ATSIZ: “BİR ENTELEKTÜELİN PORTRESİ VE PANZEHİR
OLARAK TÜRKÇÜLÜK”**

**HÜSEYİN NİHAL ATSIZ: “PORTRAIT OF AN INTELLECTUAL AND TURKISM AS
AN ANTIDOTE”**

Doktora Öğrencisi Fatih Furkan ALPDOĞAN 22-38

ÖZBEK, Emin Erdem (2022). ‘*Yoğurt Sözcüğünün Etimolojisi Üzerine Bir Deneme*’, Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4, s. 1-11.

Geliş Tarihi: 21.09.2022

Kabul Tarihi: 29.09.2022

YOĞURT SÖZCÜĞÜNÜN ETİMOLOJİSİ ÜZERİNE BİR DENEME*

Emin Erdem ÖZBEK**

ÖZET

Türk kültüründe hayvancılığın önemine bağlı olarak süt ve süt ürünlerinin dikkate değer bir yeri vardır. Bunun bir sonucu olarak da Türk dilinde bu konuyla ilgili zengin bir söz varlığı oluşmuştur. Bu söz varlığı öğeleri başka dillere de geçmiş; özellikle “yoğurt”, Türk dilinin bir verintisi olarak pek çok dilde yer almıştır. Türk dili tarihine bakıldığında *yoğurt* sözcüğünün Eski Türkçeden itibaren metinlerle takip edilebildiği görülür. İlk örneklerine Eski Uygur Türkçesi metinlerinde rastlanan sözcük, çağdaş Türk lehçelerinin pek çoğunda çeşitli fonetik farklılıklarla yaşar. Bazı lehçelerde ise *yoğurt* sözcüğü kullanılmaz, onun yerine başka sözcükler kullanılır. Sözcüğün lehçelerdeki dağılımına bakılarak Oğuzcaya özgü bir unsur olduğu, kaynaklarda dile getirilmiştir. Bu çalışmada, Türk kültüründe önemli bir yeri olan *yoğurt*’un etimolojisi, önceki çalışmalardan da yararlanılarak izah edilmeye çalışılmıştır. Giriş bölümünden sonra sözcüğün tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki biçimleri gösterilmiş; ardından sözcüğün yapısı ve kökeniyle ilgili bölüme yer verilmiştir. İnceleme sonucunda sözcüğün, *yogur-* “yoğurmak” fiiliyle ilgili olduğu görülmüş; bunun gerekçeleri yapısal ve semantik olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, yoğurt, etimoloji, morfoloji, tarihî Türk lehçeleri, çağdaş Türk lehçeleri

AN ESSAY ON THE ETYMOLOGY OF THE WORD *YOGURT*

ABSTRACT

Milk and dairy products have a significant place in Turkic culture depending on the importance of the animal husbandry. As a result of this, a rich vocabulary on this subject has emerged in Turkic language. These vocabulary elements have also been transferred to other languages. Especially “yoghurt” has taken place in many languages as a borrowing from Turkic languages. When we look at the history of the Turkic language, it is seen that the word *yogurt* can be followed with texts from Old Turkic. The word, whose first examples are found in Old Uyghur Turkic texts, lives in many modern Turkish languages with various phonetic differences. In some Turkic languages, the word *yogurt* is not used, instead other words are used. Considering the distribution of the word in Turkic languages, it is stated in the sources that it is an element specific to Oghuz Turkic. In this study, the etymology of the word *yogurt*, which has an important place in Turkish culture, has been tried to be explained considering previous studies. After the introduction, firstly the use of the word in historical and contemporary Turkic languages is shown, then the section about the structure and etymology of the word is given. As a result of the

* Bu inceleme daha önce (2019) başka bir çalışma kapsamında hazırlanmış ancak söz konusu çalışma çeşitli sebeplerle sonuca ulaşamamıştır. Eldeki makale, önceki incelemenin genişletilmesi ve ilgili tarihten sonraki yayınların da gözden geçirilmesiyle ortaya çıkmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi; Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, erdem.ozbek@balikesir.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9440-9664>.

examination, it is seen that the word was related to the verb *yogur*- “to knead”; the reasons for this have been tried to be explained morphologically and semantically.

Keywords: Turkic language, yoghurt, etymology, morphology, historical Turkic languages, modern Turkic languages

GİRİŞ

Türk kültüründe önemli bir yeri olan süt ve süt ürünleri doğal olarak dilde de yansımaları bulmuş, Türk dilinde bu konuyla ilgili zengin bir söz varlığı oluşmuştur. Bu kapsamda bir sözcük olan “yoğurt”, Türk dilinin başka dillere verdiği bir sözcük olarak da tanınmaktadır. Türk dilinin eski devirlerinden beri varlığı metinlerle takip edilebilen sözcük, pek çok farklı dilde Türk dilinin bir verintisi olarak yer almaktadır. Sözcüğün farklı dillerdeki biçimleri şu şekilde gösterilebilir:

Farsça *yogurt*, *çoğrat*; Urduca *coğrat*; Arapça *sugrat*, *yôğûrd*; Rusça *yaúrt*, *yagurt*, *yugurt*; Ermenice *yogurd*; Macarca *joghurt*; Romence *iaurt*, *iogrut*; Çekçe *joghurt*; Bulgarca *yogúrt*, *yugúrt*, *yagúrt*, *ugúrt*; Sırpça *jógurt*; İtalyanca *iógurt*, *yoghurt*; Yunanca *ğiaurti*, *yarğúti*; İngilizce *yoghurt*, *yaourt* (Karaağaç, 2008: 930).

Bu incelemede, önceki çalışmalardan da yararlanılarak *yoğurt* sözcüğünün yapısı ve kökeni ortaya konmaya çalışılacaktır. İncelemenin ikinci bölümünde sözcüğün Türk dili tarihindeki yeri ve kullanımları, üçüncü bölümünde çağdaş Türk lehçelerindeki biçimleri gösterilecek; dördüncü bölümde de sözcüğün yapısı ve kökeni tartışılacaktır.

1. Türk Dili Tarihinde “yoğurt”

Yoğurt sözcüğüne ilk olarak Eski Uygur Türkçesi metinlerinde rastlanır. Bu dönem metinlerinde sözcük; *yoğrut*, *yorgut*, *yorgurt*, *yogrot* biçimlerinde görülmektedir (Rachmati, 1930: 169, 45; Rachmati, 1936: 26; Müller ve Gabain, 1931; Himran, 1946: 82; Gabain, 2007: 312; Erdal, 1991: 313):

yoğrutluğ aş “yoğurtlu aş” (Rachmati, 1936: 26)

sağuda yoğrut birle kelürüp “kapta yoğurt ile (beraber) getirip” (Himran, 1946: 82)

... amarıları kızarmış/temirli çomakların başka/tokışu yoğrutça miyilerin sançışu/yiyürler...

“... bazıları kızgın/demirli çomaklar ile başlarına/vurarak yoğurt gibi beyinlerini çıkarıp/yerler...” (Tekin, 2019: 128; 241).

Karahanlılar devrine ait eserlerden “Kutadgu Bilig”de sözcük yine *yoğrut* şeklindedir. Sözcük eserde bir kez; eserin, “hayvan yetiştirenler ile ilişkiyi anlatır” bölümünde geçmektedir:

kımız süt ya yün yağ ya yoğrut kurut

yađım ya kiđiz hem erej ewke tut

“Kımız, süt ya da yün, yağ veya yoğurt ve peynir ile / evin rahatını sağlayan yaygı veya keçe hep bunlardan gelir” (Arat, 1947: 446; 1988: 321).

Yine Karahanlılar dönemine ait ve Türk dilinin en önemli kaynaklarından “Divânu Lugâti’t-Türk”te sözcük, *yogrut* ya da *yugrut* şeklinde geçmektedir (Dankoff ve Kelly, 1985: 229;

Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 985)¹. Kaşgarlı Mahmud tarafından sözcüğe, çeşitli ifadeler içinde yer verilmiştir:

yugrut *uğığı* “yoğurt mayalandı”; *ol yugrut uğıttı* “o yoğurdu mayalanmaya bıraktı”; *yugrut korlandı* “mayalanmış süt katılaştı”; *suvuk yugrut* “ince sulu yoğurt”; *yugrut koyıldı* “yoğurt katılaştı. Herhangi bir sıvı katılırsa yine aynıdır.”; *ol sirkeni yugrutka kattı* “O, sirkeyi mayalanmış süte kattı.” vb. (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 93; 101; 306; 415; 429; 325)

Kıpçak sahası eserlerinde ve bu döneme ait sözlüklerde sözcük *yugurt*, *yoğurt*, *yağurt*, *yavurt*, *yoğurud*, *çuğrat* biçimlerinde görülmektedir (Toparlı vd., 2007; Argunşah ve Güner, 2015).

kitürdi bir garib ir ol yoğurtı “getirdi bir garip er o yoğurdu” (Karamanlıoğlu, 1989: 42)

Kaçan bir kişi süd uğurlasa, ya kaymak uğurlasa, ya yoğurud uğurlasa, ol kiřiniñ eli kesilmez.

“Eğer bir kişi süt çalsa, ya da kaymak çalsa, ya da yoğurt çalsa, o kişinin eli kesilmez.” (Ağar, 1989: 1099).

Türk dünyasında “yoğurt” için kullanılan sözcüklerden biri de *katık*’tır. Çağatay Türkçesinde “yoğurt” için *katıh* (Ünlü, 2013: 592) sözcüğünün kullanıldığı tanıklanmıştır. Yine Kıpçak Türkçesinde de “ekmekle beraber yenilen süt, yoğurt gibi şeyler, katık” anlamında *katık* sözcüğü görülmektedir (Toparlı vd., 2007: 131). Benzer kullanımlara Türkiye Türkçesi ağızlarında da rastlanır.

Eski Anadolu Türkçesinde sözcük, Eski Türkçeden çok farklı değildir: *yoğurt*. Eski Anadolu Türkçesinin önemli eserlerinden “Dede Korkut Kitabı”nda sözcüğün geçtiği yerler, örnek olarak şu şekilde gösterilebilir:

bir külek yoğurt “bir kova yoğurt” (Ergin, 2004: 76)

bağır gibi üginende yoğurtdan ne var

kara şakaç altında gömeçden ne var

“bağır gibi katılaştıran yoğurttan ne var

kara saç altında ekmekten ne var” (Ergin, 2004: 141)

Osmanlı Türkçesinde sözcük *yoğurt* şeklindedir (Redhouse, 1890: 2204, 2215; Toparlı, 2000: 428; Yavuzarslan, 2010: 1334).

2. Çağdaş Türk Lehçelerinde “yoğurt”

Türkiye Türkçesi ağızlarında, standart biçim *yoğurt*’un yanında ikincil olarak *yoord*, *yoort*, *yoğurt*, *yuğurt* (*yuğurtçiçeği*) gibi biçimler görülmektedir (TDK 2009b: 4298, 4300, 4314).

Sözcük; Kırgız Türkçesinde *cuurat* (Yudahin, 2011: 235), Sibiryaya lehçelerinden Yakutçada *suorat* (Pekarskiy, 1925 III: 2348), Güney Sibiryaya Türk lehçelerinden Hakasçada *çoort* (Subrakovoy, 2006: 987) şeklindedir. Oğuz grubu Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinde de *yoğurt* biçimi bulunmakla beraber “yoğurt” için kullanılan diğer bir kelime *katık*’tır (Altaylı, 2016: 3649). Yine Türkmen Türkçesinde de *yogurt*’la birlikte *gatık* sözcüğü de bulunur (Kyýasowa, 2015 I: 417; II: 495). Türk dilinin etimoloji sözlüklerinde gösterilen diğer biçimler

¹ Sözcük; Atalay (1985) tarafından “yogurt”; Dankoff ve Kelly (1985) tarafından “yogrut”; Ercilasun ve Akkoyunlu (2015) tarafından “yugrut” olarak okunmuştur. Kullanılan hareketlerden sözcüğün, “yogurt” yerine, “yogrut” ya da “yugrut” şeklinde olabileceği görülmektedir. Eski Türkçedeki biçim dolayısıyla sözcük burada *yogrut* şeklinde olabileceği gibi, sonraki gelişimine bakarak, ünlü daralması yoluyla *yugrut* biçimine de gelmiş olabilir.

şu şekildedir: KırTat. *yoğurt/yoğurt*, Nog. *yuvirt*, Gag. *yuurt*, SYug. *yugurt*, *yogurt*, Özb. ağız. *cugrat*, *curgat*, KarBal. *cuvurt* (Clauson, 1972: 905; Levitskaya, 1989: 207).

Özbek, Yeni Uygur, Kazak, Tatar, Başkurt Türkçelerinde “yoğurt” için *katık* ve fonetik türevleri kullanılmaktadır. Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kazan Tatar Türkçesinde *yoğurt*, Başkurt Türkçesinde *yoğort* biçimleri² görülse de, bu sözcüklerin, söz konusu lehçelere Rusça ya da Türkiye sahası yoluyla geçmiş olma durumları göz ardı edilmemelidir. *Yoğurt* sözcüğünün lehçelerdeki dağılımına bakılarak Oğuz Türkçesine özgü bir unsur olduğu Gülsevin (2010: 71) tarafından dile getirilmiştir.

3. Sözcüğün Yapısı ve Kökeni

Sözcüğün kökeni çoğunlukla *yoğur*-³ fiili ile birleştirilmektedir (Rasanen, 1969: 205; Clauson, 1972: 905; Levitskaya, 1989: 208; Arat, 1997: 428; Eren, 1999: 455-456; Erdal, 1991: 313; Gülensoy, 2018: 945-946; Tietze, 2019: 390). *Yoğurt* sözcüğü, Eski Türkçe *yogun*⁴ ‘kalın’ sözcüğünün köküyle de ilişkilendirilmiştir (Vambery, 1878’den akt. Şirin, 2019: 83; Erdal, 1991: 313; Tekin, 1994: 259).

“Yoğurt” sözcüğünün oluşumunu, *yoğur*- fiilinin anlamlarında arayabiliriz. Türkçe Sözlük’e göre *yoğur*- fiilinin anlamı şu şekildedir: “Katı veya toz durumundaki bir maddeyi herhangi bir sıvı ile karıştırarak hamur durumuna getirmek.”⁵ Sözcüğün Eski Türkçeden beri genel kullanımı; “karıştırmak; hamur hâline getirmek” gibi anlam alanlarıyla ilgilidir. Bunun yanında tarihî sözlüklerde “koyulaştırmak” (Battal, 1934: 91; Yavuzarslan, 2010: 1334), “ezmek, ezilmek” (TDK, 2009a: 4704) gibi anlamlarla da karşılaşılır. Bu kullanımlar; *yoğurma* eylemiyle “koyulaşma”, “yoğunlaşma” durumları arasında bir ilgi kurulduğunu göstermektedir. Şirin’in de (2019: 11) belirttiği gibi, *hamur yoğurmak* da un, su, tuz vs.yi *karıştırıp* kesif hâle getirmekten

² *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*; <https://sozluk.gov.tr/>

³ *Yogur*- “yoğurmak” fiili, Orhun Yazıtlarından itibaren görülen ve sonraki dönemlerle çağdaş lehçelerimizde de seyri takip edilebilen bir sözcüktür. Sözcüğün, *yoğur*-/*yoğur*- okunuşu konusunda farklı tercihler bulunmaktadır (Clauson 1972: 906, Nadelyayev vd. 1969: 270, Dankoff ve Kelly 1985: 229, Ercilasun ve Akkoyunlu 2015: 985). Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yuvur*-, *yagur*-, *yur*- varyantları görülür. Sözcüğün çağdaş Türk lehçelerindeki biçimleri şu şekildedir: Az. *yoğur*- ve *yoğru*- (Altaylı 2018: 3649; 3647), Türk. *yugur*- (*yoğur*-) (Kyıyasowa vd. II 2016: 506), Kır. *cuur*- (Yudahin 2011: 235), Özb. *yogirmoq* (Yusupova 2018: 653) ve ağızlarında *yoğur*- (Levitskaya 1989: 243), YUyg. *juğar*-, *juğur*- (Necip 2013: 185), Alt. *cuuru*- “sıkmak, dörmek, katlamak” (Naskali ve Duranlı 1999: 66), Hak. *cuur*-/*cuura*- (Naskali vd. 2007: 109), Tuv. *cuur*- (Tenişev 1968: 548-549), Çuv. *şir*- (Bayram 2019: 643).

⁴ Köktürk, Uygur, Karahanlı ve Harezmi Türkçesi metinlerinde sözcük *yogun* şeklindedir. Kıpçak Türkçesinde ise sözcüğün *yogun* biçimiyle birlikte *yogan*, *yogin*, *yovun*, *yiğün* türevleri görülür (Toparlı vd., 2007: 325, 326, 331). Çağatay Türkçesinde *yogun* biçimi yanında *yogan* da görülmektedir (Levitskaya, 1989: 208). Eski Anadolu Türkçesinde *yoğun* biçimi yanında *yovun* görülebilmekte; sözcüğün anlamları “1. Çapça kalın; 2. Sesçe kalın; 3. İri, büyük; 4. Kalınlık; 5. Kaba, sert, şedit; 6. İşe yaramaz; 7. Derinlikçe kalın” şekillerinde verilmektedir (TDK, 2009a: 4630-4634). Eski Anadolu Türkçesinde bu sözcükten türemiş bir hayli sözcük bulunmaktadır: *yoğun gönüllü* “katı yürekli”; *yoğunlamak* “kalınlaşmak”; *yoğunlandırmak* “kalınlaştırmak”; *yoğunlanmak* “kalınlaşmak”; *yoğunlatma* “kemale erdirmek, kalınlaştırmak”; *yoğunluk* “kalınlık”; *yoğunrak* “kalınca”; *yoğun sözlü* “kaba sözlü” (TDK 2009a: 4634-4635). Osmanlı Türkçesinde sözcük yine *yoğun* şeklindedir ve anlamları “koyu, kalın, kesif, sulb; kalın, kaba, galiz; yonulmamış, ham, kaba, terbiyesiz; iri, azim, cesim” olarak gösterilmektedir (Yavuzarslan, 2010: 1334; Toparlı, 2000: 428; Redhouse, 1890: 2215, 2216). Türkiye Türkçesi ağızlarında *yoğun* biçimi dışında *yoğın*, *yovun*, *yuvun* biçimleri görülür ve “kaba, kalın, iri, ağır” anlamlarıyla birlikte “sağlam; koyu; biçimsiz, kısa boylu çirkin, inatçı, ayrı baş çeken; mankafa; beceriksiz; tembel” anlamlarını da taşımaktadır (TDK, 2009b: 4288, 4327). Diğer lehçelerde sözcüğün görünüşleri şu şekildedir: Az. *yoğun* “1. Geniş, şişman, dolgun etli; 2. Kalın (ses); 3. Mec. Kaba, yontulmamış, edepsiz” (Altaylı, 2018: 3647, 3649); Türk. *yogun* [*yoğuyun*] “kalın” (Kyıyasowa vd., II 2016: 495); Özbek *yo’g’on* “kalın” (Yusupova, 2018: 305); Y.Uyg.: *yoğan* “büyük” (Necip, 2013: 469); Kır. *coon* “şişman, yoğun” (Yudahin, 2011: 222); Kaz. *juvan* “kalın, geniş, şişman, tombul” (Koç vd., 2019: 195); KazTat. *yuvan* “kalın; iri, şişman, şişko; kocaman” (Öner, 2015: 595); Başk. *yıvan* “kalın, koyu, yoğun; vücut olarak yapılı, iri” (Özşahin, 2017: 733); Alt. *coon* “şişman, kaba, iri; büyük, kalın; hacimli” (Naskali ve Duranlı, 1999: 64); Hak. *coon* “şişman, kilolu, kaba, iri, büyük” (Naskali vd., 2007: 103); Tuv. *çoon* “kalın, şişman” (Tenişev, 1968: 540); Yak. *suon* “kalın, şişman” (Pekarskiy, 1925: 2346).

⁵ <https://sozluk.gov.tr/>

başka bir şey değildir. Tekin (1994: 259), *yoğurt*'un *yoğurmak*'la yapılmadığını belirterek sözcüğün kökeninin bu *yoğurmak*'a dayanmadığını belirtse de, *yogun* sözcüğünün muhtemel kökü **yog-* ‘kalın veya yoğun olmak’tan türemiş **yogur-* ‘kalın hâle getirmek, kalınlaşmak’ fiilinden meydana gelmiş olabileceğini belirtmiştir.⁶ Gülensoy (2018: 945-946) da sözcüğün etimolojisini **yu-ğ-* “yoğunlaştırmak” + *-(u)r* “kalınlaştırmak” + *-(u)t* şeklinde göstermiştir. *Yoğur-* ve *yoğun* sözcüklerinin tarihî gelişimlerine ve semantik özelliklerine bakıldığında aralarında ilişki kurmak mümkündür. Bu sözcüklerin, **yog-* “yoğun veya kalın olmak” anlamındaki ortak bir kökten türemiş olmaları muhtemeldir (Erdal, 1991: 313). ET *yogun* ‘kalın’ sözcüğünün yapısı kaynaklarda **yog-(u)n* (ESTY IV 209; Erdal, 1991: 303; Gülensoy, 2018: 945) şeklinde gösterilmiştir. Tarihî metinlerde bu *yog-* kökü görülme de, Osmanlı sahası sözlüklerinde *yoğ* “koyu, kalın, kesif” / *yuğ* “kalın, iri, şişman; yüksek, uzun; yüce” ve *yoğ-* “koyulaşmak, kalınlaşmak, donmak” / *yuğ-* “kalınlaşmak, koyulaşmak, yoğunlaşmak, pıhtılaşmak, kesilmek” sözcükleri yer almaktadır (Yavuzarslan, 2010: 1334; Toparlı, 2000: 428; Redhouse, 1890: 2215). Ahmet Vefik Paşa’nın *Lehçe-i Osmânî*’sinde *yoğurt*, “sütün yoğmuşu” şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak bu sözcüklerin, *yogun* sözcüğünden ‘geri oluşum’ (*back formation*) yoluyla meydana gelmiş olma olasılıkları Levitskaya (1989: 209)’da dile getirilmiştir.

Yogun sözcüğünün “kalın” anlamı Türk dilinin neredeyse her sahasında bulunmaktadır. Bununla birlikte sözcüğün çeşitli sahalarda “iri; kaba; koyu; ağır; şişman” ve bunun fiil türevleri olarak “kalınlaşmak, kalın hâle gelmek; şişmanlamak; hacmi artmak; büyümek” şekillerinde diğer anlamları da görülmektedir. Genel Türkçedeki *kalın* sözcüğüyle *yogun* sözcüğü arasında Eski Türkçede bir anlam ayrımı bulunmaktadır. *Kalın* sözcüğü, *yuyka/yuvka* “ince” (Türkiye Türkçesi > *yufka*) ile zıt anlamlıyken; *yogun* sözcüğü, *yiñge* “ince” (Türkiye Türkçesi > *ince*) ile zıt anlamlıdır (Clauson, 1972: 622). Bu özellik, Türkiye Türkçesindeki *incelt-* fiilinin bir kullanımını hatıra getirmektedir. Sözcüğün anlamlarından biri; “(sıvıların) akışkanlığını arttırmak”⁷ şeklindedir. Bu da; sıvıların yoğunluk derecesini algılama ve ifade etmede dil mantığında “kalınlık” ve “incelik” kavramlarından yararlandığını göstermektedir. Bu durum; -*yogun* sözcüğüyle ortak kökenine işaret eder şekilde- *yoğurt*’un, *yogur-* fiilinin “kalınlaştırmak, kalın hâle getirmek” ve dolayısıyla “yoğunlaştırmak” anlamıyla ilgisine bir işaret olarak yorumlanabilir. *Yogurt* sözcüğünün ortaya çıkışında, söz konusu süt ürününün meydana geliş şekli de etkili olmalıdır. Bu da; “daha” sıvı hâldeki süt’ün, hâl değiştirerek “daha” katı, koyu hâle gelmesidir. Çeşitli süt ürünlerinin adlandırılışında ürünün oluşum şeklinin etkili olduğu tespit edilmektedir: *kurut* “kurutulmuş süt ürünü”. Ayrıca süt ürünlerini ifade eden sözcüklerin türetilişinde fiilden isim yapı eki {(I/U)-t} dikkati çekmektedir (*suğut* “kesilmiş süttten yapılan peynir”, Kaz. *ırkut* “ayran”, şubat “deve sütünden yapılmış kımız”; Kıp. *çığıt* “peynir” vb.) (Eren, 1999: 455-456). *Yoğurt* da, bu sıradan bir türetimin sonucu olarak görünmektedir.

Bu verilere göre sözcüğün yapısı **yog-ur-ut* şeklinde gösterilebilir:

**yog-*: kalın olmak, yoğun olmak; kalınlaşmak, yoğunlaşmak

-(u)r: Geçişli-ettirgenlik eki (> *yogur-* “yoğurmak; kalınlaşmak; kalınlaştırmak; katı hâle getirmek; yoğun hâle getirmek”)

-(u)t: Fiilden isim yapım eki (> *yogurut* > *yogurt* > *yoğurt*)

⁶ Tekin’in “yoğur-“ fiiliyle ilgili itirazına dayanarak Durukoğlu (2017) tarafından sözcüğün kökenine dair farklı bir öneri getirilmiştir. Durukoğlu incelemesinde, sütün mayalanması anlamında kullanılan “sütü uyutmak” gibi deyimlerden hareketle *yoğurt* sözcüğünün, Ana Türkçe ü- ‘uyumak’ fiilinden geldiğini ileri sürmüştür: ü- > *yu-gur-t* > *yo-ğur-t*.

⁷ <http://www.lugatim.com/s/incelemek>

Sözcüğün tarihî biçimleri, ilk bölümde ayrıntılı olarak gösterilmiş olduğu üzere şu şekildedir: (Uyg., Karah.) *yoğrut*; (Uyg.) *yorgut*, *yorgurt*, *yogrot*; (Kıp., EAT) *yoğurt*; (Kıp.) *yuğurt*, *yoğurud*, *yağurt*, *yavurt*, *çuğrat*.

Sözcüğün çağdaş biçimleri de bir arada tekrar gösterilecek olursa şu şekildedir: (Az., Tür., Türk.) *yoğurt*; (Kır.) *cuurat*, (Hak.) *çoort*, (Yak.) *suorat*, (Özb. ağız.) *cugrat*, (KarBal.) *cuvurt*, (Nog.) *yuvurt*, (Gag.) *yuurt*, Tür. ağız.: *yoord*, *yoort*, *yoğurt*, *yuğurt*

Sözcüğün Türk dilindeki fonetik seyri şu şekilde bir tablo hâlinde gösterilebilir:⁸

*yogurut	>	yogurt (Kıp., EAT, Tür., Az., Türk.)	>	yogrut (Uyg., Karah.)	>	yorgut (Uyg.)	>	yorgurt (Uyg.)
					>	yogrot (Uyg.)		
					>	(~yugrut)		
							>	çuğrat (Kıp.)
							>	cugrat (Özb. ağız.)
			>	yagurt (Kıp.)	>	yavurt (Kıp.)		
			>	yugurt (Kıp., Tür.)	>	yuvurt (Nog.)		
					>	cuvurt (KarBal.)		
					>	yuurt (Gag.)		
			>	yoort (Tür. ağız.)				
			>	çoort (Hak.)				
>		(*yugurut)	>	cuurat (Kır.)				
>		suorat (Yak.)						

Eski Türkçe biçimi **yogurut* şeklinde tasarlanan sözcük; ilkin *yogur-* fiiline -(u)t ekinin eklenmesi sırasında orta hece ünlüsünün düşmesi ile *yogrut* ya da son ekteki ünlünün düşmesi ile *yogurt* biçimini almış olabilir.⁹ Azerbaycan Türkçesinde *yoğur-* fiilinin bir biçiminin de ‘yer değiştirme’ (*metatez*) sonucu *yoğru-* şeklinde olması, *yogurt* > *yogrut* değişimine örnek teşkil etmektedir.

⁸ Parantez içindeki biçimler, sözcüklerin tanıklandığı lehçeleri göstermektedir; art zamanlılık gayesi taşımaz.

⁹ Eski Türkçede söz konusu ek; Erdal’ın (1991: 310) ifade ettiğine göre, iki heceli, /r/ ile biten türememiş ya da artık türememiş olarak hissedilen sözcüklere eklendiğinde ünlüsünü düşürmektedir: *adırt*, *üdürt*, *egirt* vb. *Yogurt* sözcüğünün de aynı fonetik hadisenin sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülürse *yogrut* biçimi, sözcükteki seslerin yer değiştirmesi (*metatez*) yoluyla ortaya çıkmış bir biçim olmaktadır. Eski Türkçede görülen *yalrı-* > *yaltır-* “parlamak, parıldamak”, **ogrıla-* > *ogurla-* “çalmak” gibi biçimler de /r/’nin komşu ünlüyle yer değiştirdiği örneklerdendir (Erdal 2004: 114). Erdal (1991: 310; 313; 725); eğer *yogur-*, -Ur- ekiyle türemiş bir fiilse, *yogrut*’un düzensiz bir biçim olduğunu ifade eder; çünkü -(U)t, /r/ ile biten türemiş tabanlarla birleştiğinde, sadece vokal değil, fiildeki /r/ de kaybolmaktadır: *ölüt* “öldürme, katl, kıyım” < *ölür-* “öldürmek”, *takşut* “dize” < *takşur-*, *yapşut* < *yapşur-* “saplamak, bağlamak, tutturmak” vb. Buna göre *yogrut* için beklenen biçim *yogut* olmaktadır. Bundan hareketle yazar, *yogur-* fiilinin artık türemiş olarak algılanmadığını ve bu nedenle üzerine gelen ekteki ünlünün düşmüş olabileceğini, böylece aslında günümüzdeki *yogurt* biçiminin bir taraftan en eski biçim olabileceğini de ifade eder.

Eski Türkçe *yorgut* biçimi metatez yoluyla, *yogrut* sözcüğündeki /g/ ve /r/ seslerinin yer değiştirmesi ile ortaya çıkmış bir biçimdir. *Yorgurt* biçiminin de bu *yorgut* biçiminden ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Yogrot biçimi, *yogrut* sözcüğünden ünlü benzeşmesi yoluyla meydana gelmiştir (Erdal, 2004: 90). İkinci hecedeki dar /u/ ünlüsü, ilk hecedeki ünlüyle benzeşerek genişlemiştir.

Kıpçak Türkçesine ait biçimlerden *yugurt*, /o/ ünlüsünün daralması ile ortaya çıkmıştır. *Yogurt* > *yugurt* değişimi Türkiye Türkçesi ağızlarında da görülür. /y/ ünsüzünün etkisiyle daralma Türk dilinde genel olarak görülebilen bir ses olayıdır: ET *yokaru* > Tür. *yukarı*, Az. *yuharı*, YUyg. *jukuri*, Özb. *yukori*; ET *bedük* >> Tür., YUyg. *büyük* vb. Kırgız ve Gagavuz Türkçeleri ile Çağdaş Kıpçak lehçelerinden Karaçay-Balkar ve Nogay Türkçelerinde sözcük bu daralma hadisesine bağlı olarak /u/ iledir.

Kıpçak Türkçesindeki *yağurt* biçimi, Rasanen'e göre *yag* “yağ” sözcüğünden bir bulaşma sonucunda ortaya çıkmıştır (1969: 205). Eski Kıpçakça biçimlerden *yavurt* da bu *yağurt* biçiminden doğmuştur. İki ünlü arasında kalan –g- sesinin –v-’ye dönmesi (*agır* > *avur* “ağır”; *buzagu* > *buzavu*, *buzav*, *buzov* “buzacı”; *soğuk* > *sovuk* “soğuk” vb.) Kıpçak Türkçesinde karakteristik bir ses olayıdır (Karamanlıoğlu, 1994: 16). Çağdaş Kıpçak lehçelerinde de aynı durum görülür: KarBal. *cuvurt*, Nog. *yuvirt*.

Çağdaş Türk lehçeleri arasında, Eski Türkçe sözcük başındaki /y/ sesine karşılık /ç/ bulunduranlar bilinmektedir (Örn. ET *yıl* ~ Tuv., Hak. *çıl* vb.). Yoğurt sözcüğünün çağdaş biçimlerinden Hak. *çoort* bu denklige dayanmaktadır. Tarihî Türk lehçelerinde de benzer fonetik denkliğin bulunduğunu Oğuz Kağan Destanı’ndaki ç-’li biçimlerden anlıyoruz: Örn. ET *yalbar* ~ Oğuz Kağan Destanı *çalbar* “yalvarmak” vb. (Karaağaç, 2018: 222). Tarihî Kıpçak Türkçesinde tanıklanmış olan *çuğrat* biçimi de bu dairede yer almaktadır. Ayrıca Kıpçak Türkçesinde son hecedeki yuvarlak ünlünün düzleşerek /a/, /e/’ye döndüğü örnekler de bulunmaktadır: ET *ölüt* > Kıpçak Türkçesi *ölet* (Karamanlıoğlu 1994: 45). Çağdaş lehçelerde de bu özelliğin sürdüğü görülür: Kır. *ölet*. Tarihî *çuğrat* biçimiyle benzerliği görülen Kır. *cuurat* ve Özb. ağız. *cugrat* biçimleri bu sıradandır.

İki ünlü arasında kalan /g/ ~ /ğ/ sesinin düşme eğilimi dolayısıyla çağdaş lehçeler arasında ikincil uzunluk taşıyan biçimler ortaya çıkmıştır: Kır. *cuurat*, Gag. *yuurt*, Hak. *çoort*, Tür. ağız. *yoort*, *yoord*.

Çağdaş Türk lehçelerine ait biçimler arasında Yakutça biçim dikkat çekicidir. Uzun ünlülere sahip Türk lehçelerinden olan Yakutçada, Ana Türkçeye dayanan uzunluklardan /oo/, diftonglaşarak > /uo/ olmaktadır: *bool-* > *buol-* “olmak”, *yool* > *suol* “yol”, *yook* > *suoh* “yok” vb. Buna ek olarak, ses olaylarına dayanan ikincil uzunluklarda da diftonglaşma görülmekte; /obu/, /ogu/ ses grubu da > /uo/ olmaktadır: *toburğak* > *tuorax* “toprak”, *oğul* > *uol*, *boğuz* > *buos* “boğaz”, *boğum* > *buom* vb. (Kirişcioğlu, 2007: 1234). *Suorat* biçimi; /uo/ diftong ve son hecesinde eke ait ünlüyü koruyarak olmasıyla, *yoğurt* sözcüğünün asli biçimi *yogurut*’a işaret etmektedir. Yakutçadaki biçim, Eren’in (1994: 79) ifadesiyle, sözcüğün Ana Türkçeden beri varlığına işaret eder ve bu durum, yoğurdun, Türklerin ana yurtlarından beri kullandıkları bir ürün olduğuna tanıktır.

SONUÇ

Yoğurt, Türk dilinde varlığı Eski Türkçeden beri tanıklanan ve günümüz Türk lehçelerinde de sahaya göre değişmekle birlikte yaygın olan bir sözcüktür. Dünya dillerinin pek çoğunda da Türk dilinin bir verintisi olarak kendini göstermektedir.

İncelemedeki verilere göre sözcüğün yapısının, daha önce farklı çalışmalarda da dile getirilmiş olduğu üzere, *yoğur-* (< ET *yogur-*) “yoğurmak” fiiliyle ilgili olduğu sonucuna varılmış; bunun gerekçeleri tarihî ve çağdaş tanıklarla açıklanmaya çalışılmıştır. Sözcük, Eski Türkçe *yogur-* ve *yogun* ‘kalın’ gibi sözcüklerin muhtemel kökü **yog-* ‘kalın olmak, yoğun olmak; kalınlaşmak, yoğunlaşmak’ ile ilgili olmalıdır. *Yogur-* fiiliyle “koyulaşmak, koyulaştırmak” eylemleri arasında doğal olarak bir semantik ilişki bulunmaktadır. Ayrıca *yogur-* fiilinin tarihî sözlüklerde “koyulaştırmak” anlamının bulunması; *yogun* ‘kalın’ sözcüğünün zıt anlamlısı olan Türkiye Türkçesindeki *ince* (< ET *yinçge*) sözcüğünden türemiş *incelt-* fiilinin ‘sıvıların akışkanlığını arttırmak’ anlamında kullanılması gibi özellikler, bu ilişkiyi güçlendirmektedir. Yoğurt’un oluşum şekli ve süt ürünlerini ifade eden başka sözcüklerin yapısındaki –t eki de göz önünde bulundurulduğunda, sözcüğün *yoğur-* fiiliyle ilgisi görülmektedir: **yog-* ‘kalın olmak, yoğun olmak; kalınlaşmak, yoğunlaşmak’ > **yog-ur-* ‘yoğurmak; kalınlaşmak; kalınlaştırmak; katı hâle getirmek; yoğun hâle getirmek, koyulaştırmak’ > *yogurut* > *yogurt*. *Yog-* fiilinden ettirgenlik eki {-(-u)r} ve fiilden isim yapım eki {-(-u)t} ile türemiş olan sözcüğün ilk biçimi **yogurut* şeklinde olmalıdır. Bazı lehçelerde sözcüğün son hecesindeki eke ait ünlünün korunuyor olması da bunu göstermektedir (Yak. *surorat*).

Sözcüğün lehçelerdeki dağılımına bakılarak Oğuz Türkçesine özgü bir unsur olduğu önceki çalışmalarda dile getirilmiştir. Diğer bazı Türk lehçelerinde *yoğurt* yerine genellikle *katık* ve *ayran* sözcükleri kullanılmaktadır. Buna ek olarak, bugünkü Kıpçak Türkçesinin önemli temsilcileri Tatar, Kazak, Başkurt Türkçelerine ait belli başlı sözlüklerde *yoğur-* fiiline de rastlanmadığını belirtmek gerekir.

Yoğurt’un çok eski bir Türkçe sözcük olduğunu, sözcüğün Yakut Türkçesindeki varlığı kanıtlamaktadır. Yakutçadaki *suorat* biçimi aynı zamanda sözcüğün asli biçimine de işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- AĞAR, Mehmet Emin (1989). *Kitabu Fi'l-Fıkh Bi-Lisani't-Türki (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehce-i Osmânî*, (Hazırlayan: Recep Toparlı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ALTAYLI, Seyfettin (2018). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 2. Cilt*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1947). *Kutadgu Bilig I – Metin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig III – İndeks*, (Hazırlayan: Eraslan K., Sertkaya O. F. ve Yüce N.), İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1988). *Kutadgu Bilig II – Çeviri (4. Baskı)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1997). “*Yoğurt*”, İslam Ansiklopedisi, C: 13, Eskişehir: MEB Yayınları.
- ARGUNŞAH, Mustafa ve GÜNER, Galip (2015). *Codex Cumanicus*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- ATALAY, Besim (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TAYMAS, Abdullah Battal (1934). *İbnü-Mühennâ Lûgati*, İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- BAYNİYAZOV, Ayabek, BAYNİYAZOVA Janar ve KOÇ, Kenan (2019). *Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BAYRAM, Bülent (2019). *Çuvaş Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- CLAUSON, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of the Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.
- DANKOFF, Robert ve KELLY, James (1985). *Compendium of The Turkic Dialects (Dîwân Lugât at-Turk)*, Harvar: Harvard University Press.
- DURUKOĞLU, Gökçen (2017). “Yoğurt” Sözcüğünün Kökenine Dair Bir Deneme”, Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD), 1 (2), 100-103.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican ve AKKOYUNLU Ziyat (2015). *Dîvânu Lugâti 't-Türk (2. Baskı)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERDAL, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- ERDAL, Marcel (2004). *A Grammar Of Old Turkic*, Leiden-Boston: Brill.
- EREN, Hasan (1994). “Yoğurt”, Beşinci Milletlerarası Yemek Kongresi, İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- EREN, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- ERGİN, Muharrem (2004). *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GABAIN Annemarie von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, (Çeviren: Mehmet Akalın) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncer (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- GÜLSEVİN, Gürer (2010). “Oğuzca Olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım”, Turkish Studies, 5/1, 57-76.
- GÜRSOY-NASKALİ, Emine vd. (2007). *Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜRSOY-NASKALİ, Emine, DURANLI, Muvaffak (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MULLER, Friedrich W. K., GABAIN Annemarie von (1946). *Uygurca Üç Hikâye*, (Çeviren: Süleyman Himran) İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARAAĞAÇ, Günay (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARAAĞAÇ, Günay (2018). *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karamanlıoğlu Ali Fehmi (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karamanlıoğlu Ali Fehmi (1989). *Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türki)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KOÇ Kenan., BAYNİYAZOV Ayabek ve BAŞKAPAN Vehbi (2019). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KYÝASOWA G., GELDİMYRADOW A., DURDYÝEW A. (2016). *Türkmen Diliniñ Düşündürişli Sözlüğü I-II*, Aşgabat: Ylym.
- LEVITSKAYA, L. C. (1989). *Etimologičeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov (Obshetyurkskie i mejtyurkskie osnovi na bukvi "c", "j", "y")*. Moskva: İzdatel'stvo Nauka.
- MULLER, Friedrich W. K., GABAIN Annemarie von (1931). *Uigurica IV*, SPAW, Berlin.
- NADELYAYEV V. M., NASILOV D. M., TENİŞEV E. R. ve ŞÇERBAK A. M. (Red.) (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*, Leningrad: Nauka,
- NECİPOVİÇ, Necip Emir (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, (Çeviren: İklil Kurban), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖNER, Mustafa (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZŞAHİN, Murat (2017) *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- PEKARSKİY, Edouard K. (1925). *Slovar' Yakutskogo Yazıka III*, Leningrad: Akademii Nauk Soyuza Sovetskix Sotsialističeskih Respublik.

- RACHMATI, G. R. (1930). Zur Heilkunde der Uiguren, Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- RACHMATI, G. R. (1936). *Türkische Turfan-Texte VII*, Verlag der Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- RÄSÄNEN, Martti (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*, Helsinki.
- REDHOUSE, Sir James. W. (1890). *A Turkish and English Lexicon*, İstanbul.
- SUBRAKOVVOY, O. V. (2006). *Hakassko-Russkiy slovar' – Hakas-Oris Söstik*, Nauka, Novosibirsk.
- Şemseddin Sami (2010). *Kamus-ı Türkî*, (Hazırlayan: Paşa Yavuzarslan) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ŞİRİN, Hatice (2019). “*Türkçede Yoğurt*”, Türk Dili Dergisi, CXVII (811), 4-15.
- TEKİN, Şinasi (2019). *Uygurca Metinler II Maytrisimit*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEKİN, Talat (1994). “*Notes on Old Turkic Word Formation*”, Central Asiatic Journal, c. 38/2, 244-281.
- TENİŞEV, Edhem Rahimoviç (1968). *Tuvinskko-Russkiy Slovar, İzdatel'stvo "Sov'yetskaya Entsiklopediya"*, Moskva.
- TIETZE, Andreas. (2019). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, (Editör: Nurettin Demir ve Emine Yılmaz) Ankara: Türkiye Bilimler akademisi.
- TOPARLI, Recep., VURAL, Hanifi ve KARAATLI, Recep (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, (2. Baskı)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2009a). *Tarama Sözlüğü, C: VI, (3. Baskı)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2009b). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, C: VI, (3. Baskı)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÜNLÜ, Suat (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- YUDAHIN, K. K. (2011). *Kırgız Sözlüğü*, Birleştirilmiş 1. Baskı, (Çeviren. Abdullah Taymas), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YUSUPOVA, Nasiba (2018). *Türkçe-Özbekçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnternet Kaynakları

Türk Dil Kurumu, <<https://sozluk.gov.tr/>>, (ET: 03.09.2019)

Kubbealti Lugati, <<http://www.lugatim.com>>, (ET: 18.11.2019)

Kısaltmalar:

Alt.: Altay Türkçesi

Az.: Azerbaycan Türkçesi

Başk.: Başkurt Türkçesi

Çuv.: Çuvaş Türkçesi

EAT: Eski Anadolu Türkçesi

ET: Eski Türkçe

Gag.: Gagavuz Türkçesi

Hak.: Hakas Türkçesi

KarBal.: Karaçay-Balkar Türkçesi

Karah.: Karahanlı Türkçesi

Kaz.: Kazak Türkçesi

KazTat.: Kazan Tatar Türkçesi

Kıp.: (Tarihî) Kıpçak Türkçesi

Kır.: Kırgız Türkçesi

KırTat.: Kırım Tatar Türkçesi

Nog.: Nogay Türkçesi

Özb. ağız.: Özbek Türkçesi ağızları

Özb.: Özbek Türkçesi

SYug.: Sarı Yugur Türkçesi

Tuv.: Tuva Türkçesi

Tür. ağız.: Türkiye Türkçesi ağızları

Tür.: Türkiye Türkçesi

Türk.: Türkmen

Uyg.: (Eski) Uygur Türkçesi

Yak.: Yakut Türkçesi

YUyg.: Yeni Uygur Türkçesi

ÇALIŞKAN, Burçin (2022). “Yıldız Kelimesinin Kökenbilim Açısından Değerlendirilmesi”, Öğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4, s. 12-21.

Geliş Tarihi: 22.04.2022

Kabul Tarihi: 01.09.2022

YILDIZ KELİMESİNİN KÖKENBİLİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Burçin ÇALIŞKAN*

ÖZET

Tarihî Türk lehçelerinin en eski dönemlerinden bu yana kullanılmakta olan ve Türkiye Türkçesi de dâhil olmak üzere günümüz Türk lehçelerinde değişik ses değişmelerine ve anlam genişlemelerine uğrayan *yıldız* kelimesi birçok çağdaş Türk lehçesine farklı fonetik değişimlere uğrayarak gelmiş ve oldukça yaygın bir kullanım alanı kazanmıştır. Bu kelimenin kökeni hakkında gerek etimolojik sözlüklerde gerekse bağımsız çalışmalarda çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Bu çalışmalarda kelimenin kökeni birbirinden farklı kelimelere dayandırılmış ve bugüne kadar geçirdiği süreçler birbirinden farklı bir şekilde açıklanmıştır. Bu makalede öncelikle kelimenin standart Türkiye Türkçesindeki ve ağızlardaki anlamları verilecek, ardından diğer Türk lehçelerinde aldığı biçimler gösterilecektir. Daha sonra incelenen tarihî metinlerde kelimenin hangi şekillerle ve anlamlarla kullanıldığına bakılıp bu kelime hakkında etimolojik sözlüklerde geçen görüşlere yer verilecek ve bu görüşler tek tek değerlendirilecektir. Ardından Fatma Özkan'ın, Duygu Yavuz Öz'ün ve Ayten Atay'ın makalelerinde *yıldız* kelimesinin kökeni hakkında geçen ifadeler ele alınacak ve bu etimolojilerin değerlendirilmesinden sonra kelimenin en makul kökeninin hangisi olabileceği sonucuna ulaşılabacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yıldız, Türkiye Türkçesi, Türk lehçeleri, kökenbilim

ANALYSING OF THE WORD "STAR" IN TERMS OF ETYMOLOGY

ABSTRACT

The word "star", which has been used since the earliest periods of historical Turkish dialects and has undergone different phonetic changes and semantic expansions in today's Turkish dialects, including Turkey Turkish, has come to many contemporary Turkish dialects by undergoing different phonetic changes and has gained a very common usage area. Very different opinions have been expressed about the origin of this word, both in etymological dictionaries and in independent studies. In these studies, the origin of the word was based on different words and the processes it went through until it came to the present are explained in different ways. In this article, firstly, the meanings of the word in standard Turkey Turkish and dialects will be given, then its forms in other Turkish dialects will be shown. Later, in the historical texts examined, the forms and meanings of the word will be examined and the views about this word will be shown in etymological dictionaries and these views will be discussed and evaluated one by one. Then, the expressions in Fatma Özkan's article will be discussed and after these etymologies, it will be concluded which the most plausible origin of the word can be.

Keywords: Star, Turkey Turkish, Turkish dialects, etymology

* Doktora Öğrencisi; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, burcinaliskan9@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9144-1642>.

GİRİŞ

Yıldız kelimesinin Türkçedeki kullanımı en eski metinlere kadar uzanmaktadır ve günümüze kadar da gelmektedir. Birçok Türk lehçesine farklı fonetik değişmelerle gelen ve oldukça yaygın olan bu kelimenin kökeni hakkında çok farklı görüşler dile getirilmiştir. Bu çalışmanın amacı yapılan değerlendirmeleri karşılaştırarak kelimenin en uygun kökeninin ne olabileceği sorusuna cevap bulabilmektir.

1. Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde *Yıldız* Kelimesinin Anlamları

1.1. Türkiye Türkçesinde *Yıldız* Kelimesi

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne bakıldığında *yıldız* kelimesi için yedi farklı anlam görülmektedir. Bunlar: “1. Çekirdeğinde oluşan füzyon sonucunda açığa çıkan enerjiyi uzaya ışınım biçiminde yayan, ışıklı gök cisimlerinden her biri. 2. Sinema, tiyatro veya müzikhol sanatçısı, star. 3. Bir noktadan çevreye beş veya daha fazla çıkıntısı olan çok köşeli şekil. 4. Bu biçimde olan. 5. Bir toplulukta, bir meslekte, üstün başarı gösteren kimse. 6. Baht, şans, talih. 7. Kuzey 360°'lik yön, kuzey” (Güncel Türkçe Sözlük).

1.2. Anadolu Ağzlarında *Yıldız* Kelimesi

1. “Alın yazısı (Nazilli- Aydın, Tire- İzmir, Arapkir- Malatya, Antakya- Hatay, Bor- Niğde, Ermenek- Karaman). 2. Atın alnında yıldız biçimindeki beyazlık, akıtma (İstanbul). 3. İğne deliği (Arapkir- Malatya, Bor- Niğde) (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1979: 4267). 4. “Kılık, yakışık (Milas- Muğla)” (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1979: 4268). “Kerkük ağzında *yulduz* biçimindedir” (Gülensoy, 2018: 935).

1.3. Çağdaş Türk Lehçelerinde *Yıldız* Kelimesi

Azerbaycan Türkçesinde *ulduz* biçimindedir ve “yıldız” anlamındadır (Akdoğan, 1999: 754).

Tatarcada kelime *yoldız* olarak ve “yıldız” anlamında geçmektedir (Tatarca-Türkçe Sözlük 1997: 120).

Kazakçada *julduz* biçimindedir ve üç anlamı bulunmaktadır: 1. Yıldız. 2. Beş köşeli şekil. 3. Ay (uydu olan değil yılın bölümü olan) (Kenesbayoğlu vd., 1984: 107).

Kırgızcada *cıldız* biçimindedir ve üç anlamı vardır: 1. Yıldız. 2. Teveccüh. 3. Sevimli, hoş (Yudahin, 1998: 209).

Özbekçede *yulduz* biçimindedir ve “yıldız” anlamındadır (Yaman ve Mahmud, 1998: 120-282).

Altaycada *cıldız*, *cılgıs* ve *ciltıs* olmak üzere 3 farklı biçime sahip olan kelimenin iki anlamı bulunmaktadır: 1. Yıldız. 2. Şamanın tören giysisinin arka bölümünde yıldızları tasvir eden küçük levhalar (Gürsoy ve Duranlı, 1999: 61).

Kelime Öner’in *Kazan Tatar Sözlüğü*’nde bulunmamaktadır (Öner 2009). Gülensoy’un verdiği bilgilere göre kelime burada *yulduz* ya da *yoldız* biçimindedir (Gülensoy, 2018: 935).

Kelime Uygurcada *yulduz* ve *jultuz* biçimlerindedir ve “yıldız” anlamındadır (Necipoviç, 1995: 185-.472).

Kelime Yakutçada “yıldız” anlamında ve *sulus* biçimindedir (Vasiliev, 1995: 304).

Paasonen'in *Çuvaşça Sözlük*'ünde kelimenin bulunmamaktadır (Paasonen 1950). Tuncer Gülensoy'un gösterdiğine göre kelime Çuvaşçada *sıltır/ saltar* biçimindedir (Gülensoy, 2018: 935).

Başkurtcada *yondoş*, Küerikce, Gagavuzca ve Türkmencede *yıldız*, Tarançicede *yiltis*, Sarı Uygurcada *yiltis*, Tarançicede *ciltis*, Hakasçada *çiltis*, Kara Kalpakçada *julduz*, Tuvaca ve Tofacada *sıltis*, Kızılcada *şiltis* biçimlerinde bulunmaktadır (Gülensoy, 2018: 935).

Kelime biçimlerine göre sınıflandırıldığında;

Yıldız biçiminde olan: Türkiye Türkçesi

Yıldız biçiminde olan: Küerikce, Gagavuzca ve Türkmence

Yiltis biçiminde olan: Sarı Uygurca

Yiltis biçiminde olan: Tarançice

Yulduz biçiminde olan: Özbekçe ve Uygurca

Yoldız biçiminde olan: Tatarca ve Kazan- Tatarca

Yondoş biçiminde olan: Başkurtça

Ulduz biçiminde olan: Azerbaycan Türkçesi

Juldız biçiminde olan: Kazakça

Julduz biçiminde olan: Kara Kalpakça

Jultuz biçiminde olan: Uygurca

Cıldız biçiminde olan: Kırgızca

Cıldıs biçiminde olan: Altayca

Cılgıs biçiminde olan: Altayca

Cıltıs biçiminde olan: Altayca ve Hakasça

Ciltis biçiminde olan: Tarançice

Sıltıs biçiminde olan: Tuvaca, Tofaca, Kızılcıca

Sulus biçiminde olan: Yakutça

Sıltır/ Saltar biçiminde olan: Çuvaşça

1.4. Tarihî Metinlerde *Yıldız* Kelimesi

Tarama Sözlüğü'ne bakıldığında kelimenin anlamı; “baht, talih” olarak geçmektedir (Tarama Sözlüğü, 1996: 4580).

Kâmus-ı Türki'de “necm, kevkeb, sitâre, ahter” olarak açıklanmıştır (Kamus-ı Türki).

Yıldız sözcüğü *Orhun Yazıtları*'nda bulunmuyor. Kelime *Maytrısimit*'te *yiltuz* biçiminde ve “kök, esas” anlamıyla geçmektedir (Tekin 1976: 4-13-18). *Kutadgu Bilig*'de 2132, 6045, 4411, 1704, 5907. beyitlerde *yıldız* biçiminde geçmekte ve “kök, esas” anlamında kullanılmaktadır. (Arat, 1979, s. 539). *Divan-ı Lügatit Türk*'te kelime *yıldız* biçimindedir ve “ağacın kökü” anlamındadır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018: 971). İncelenen Çağdaş Türk lehçelerine bakıldığında Uygurca ve Karahanlıcadaki “kök” anlamı bugün devamlılık göstermemiştir.

Nehcü'l- Ferâdis'te “yıldız” anlamıyla *yılduz* biçiminde geçerken (353-8, 241-6, 367-13, 367-15, 372-9, 367-17) (Ata, 2014, s. 485), yine “yıldız” anlamıyla *yulduz* biçiminde de geçmektedir. (353-8, 241-6, 367-13, 367-15, 372-9, 367-17) (Ata, 2014, s. 491). *Behcetü'l- Hadâik Fî Mev'izati'l- Halâik*'te “yıldız” anlamıyla *yıldız* ya da *yılduz* biçimiyle geçmektedir

(2a8, 38a4, 70a12, 92a17, 104b6, 105a21, 137a12, 145a22, 60b10, 89b14, 104b16, 110a11, 92a15) (Canpolat, 2018: 659).

1.5. Sekentir/ Sekendiz, Erentir/Erentiz Kelimeleri ve Etimolojileri

Yıldız kelimesinin etimolojisini yapmadan önce *sekentir/ sekendiz*, *erentir*, *erentiz* kelimelerinin anlamlarına, tarihte kullanımına ve etimolojilerine bakmak gerekmektedir.

a. Sekentir/ Sekendiz

Güncel Türkçe Sözlük'te kelime *sekendiz* olarak geçmekte ve “Satürn gezegeni” anlamı verilmektedir (Güncel Türkçe Sözlük). *TDV İslam Ansiklopedisi*'nde de kadim yedi gezegenden biri olan Satürn'ün isimlerinden biri olarak yine *sekendiz* ismi geçmiştir (Unat, 2013: 536). Yani *sekentir* ya da *sekendiz* kelimesi tarihî metinlerde “Zühre yıldızı” da denilen Satürn gezegenine verilen isimlerden biridir (Karakurt, 2017: 215).

Kelimenin etimolojisine bakıldığında Clauson *sekentir* kelimesinin *Kutadgu Bilig*'de alıntı bir kelime olduğunu, “Satürn gezegeni” anlamında geçtiğini, yazımının belirsiz olduğunu, -r ya da -z ile yazılmış şekillerinin bulunabileceğini ve Türkçe etimolojisinin bulunmadığını belirtmiştir (Clauson, 1972: 822). Brockelmann *sekentir* biçiminin *sekendiz*den daha eski olduğunu ve buradaki +dIz, +dUz ekinin *yulduz*, *kündüz*, *munduz* gibi kelimelerde de bulunan bir yapım eki olduğunu belirtir. Bu durumda kelimenin kökünün sek- fiili olduğu düşünülebilmektedir. -An ekinin ise -gAn kökenli bir partisip eki olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ancak partisip ekinden sonra yapım ekinin gelmesi zor olduğu için bu etimoloji zayıf kalmaktadır (Toprak, 2004: 23). Bir diğer etimoloji ise *sekentir* kelimesinin *erentüz* kelimesinden analogi yoluyla türetilmiş olabileceğidir. Ancak *sek şeklinde bir isim köküne tarihî kaynaklarda hiç rastlanmamış olması problem doğurmaktadır (Kabadayı, 2007: 114).

b. Erentir/ Erentiz

Kelime *Güncel Türkçe Sözlük*'te *erendiz* olarak geçmektedir ve anlam olarak Jüpiter verilmektedir (Güncel Türkçe Sözlük). *TDV İslam Ansiklopedisi*'nde de kadim yedi gezegen olarak tanımlananlardan biri olarak da Jüpiter ya da Müşterî anlamında *erendiz*den bahsedilir (Unat, 2013: 536). Kelimeye *Divan-ı Lügati't Türk*'te de terazi yıldızı ya da Müşterî yıldızı anlamında *erentüz* olarak rastlanır (DLT Dizin). Kaşgarlı Mahmud yıldızlara genel olarak “yulduz” denildiğini ancak bunların kendi aralarında ayrıldıklarını belirterek *Erentüz* isiminin Müşterî yıldızına verildiğini dile getirir (Emeç, 2019: 90-91). Kelime *Kutadgu Bilig*'de *erentir* olarak geçmektedir. Anlamının ise Terazi burcu, Müşterî (Jüpiter) yıldızı olduğu söylenmektedir (Arat, 1979: 157). Ögel Kaşgarlı Mahmud'un Müşterî yani Jüpiter yıldızına *erentüz* dediğini belirtmiş, terazi burcu ve Müşterî yıldızının kaynaklarda birbirine karıştığını ama bu duruma en iyi açıklamayı Brockelmann'ın yaptığını belirtmiştir. Buna göre, *eren-tüz* kelimesinin yıldız olarak Müşterî (Jüpiter) burç olarak ise Terazi burcu için söylendiğini, kelimenin *Eren-tir* ya da *Eren-tiz* olarak da okunabileceğini belirtmiştir (Ögel, 1995: 217). Kelime Yunus Emre'de de yedi feleğin altıncı tabakasında bulunan ve *Bercîs*, *Bircîs*, *Hürmüz*, *Sâkıt*, *Jüpiter* adları da verilen Müşterî yıldızına verilen isimlerden biridir ve orada da *erendiz* şeklindedir (Özdemir, 2020: 503).

Etimolojik olarak incelemek gerektiğinde Clauson *eren tü:z* şeklinde bir açıklama yapar. Buradaki *eren* için “adam” anlamını verirken *tü:z* için ise “benzer” anlamını verir. Kelimenin bu ikisinin birleşiminden oluşan bir yıldız adı olduğunu ve “ikizler” anlamı taşıdığını ileri sürer (Clauson, 1972: 237). Ayrıca Clauson bu yıldızın gerçek kimliğinin belli olmadığını ileri sürüp harflendirilmesinde de hata olduğunu belirtir. Kelimenin *Kutadgu Bilig*'in Arat neşrinde *erentir*

olarak geçtiğini ama bunun yanlış olduğunu belirtir. Çünkü ona göre böyle bir yazım *Kutadgu Bilig*'in diğer nüshalarına uymamaktadır (Clauson, 1964: 363-364). Kelimeye etimoloji önerisi olarak er “er, erkek, yiğit”, kelimesine eski çokluk eki olan +en getirilerek önce eren kelimesinin türetildiği, buradan da +tüz ekiyle erentüz kelimesinin türetildiği söylenebilir. Buradaki +tüz ekinin sekendiz “Satürn”, yiltiz “kök, temel, esas, kunduz “kunduz”, küntüz “gündüz”, savdız “yazılı ve sözlü edebiyat”, yaldız “alevli, parlak” kelimelerinde de bulunan bir isimden isim yapım eki olduğu düşünülmektedir (Kabadayı, 2007: 110).

2. Yıldız Kelimesi Hakkında Yapılmış Etimolojiler

Kelime Hasan Eren'in *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* 'nde bulunmamaktadır (Eren, 1999). Clauson'da kelime *yultuz* olarak geçmiş ve “sabit yıldızlar ve gezegenler için verilmiş genel bir terim” tanımı yapılmıştır (Clauson, 1972: 922). Clauson, sözlüğünde genel anlamda tarihî metinlerle kanıtlanmayan farazi köklere yer vermediği için burada da kelimeyi farazi bir köke götürmemiş ve kökenini açıklamamıştır.

Eyüboğlu'nun sözlüğünde kelimenin Eski Türkçedeki biçimi olarak *yaltuz* gösterilmiş, anlamı ise “parlayan, ışıldayan” olarak belirtilmiştir. *yolyul* kelimesinin “kaynak, pınar, çay, göze” gibi anlamlar taşıdığını; “ışımak, parlamak” anlamlarını taşıyan bir *yol-* fiilinden *yoldramak/ yoldrımak* “parlamak, ışımak”, *yolratmak/ yolritmak* “parlatmak, yalımlandırmak, akmak” gibi kelimelerin türediğini dile getirmiştir. Yine *yulak* “su kaynağı, yerden fışkırıp parlayan su”, *yuldruk* “parlak”, *yula* “ışıldak, ışıklık” kelimeleri de bu köke dayandırılmıştır. Eyüboğlu'na göre *yold-/ yolt-* fiiline –uz eki getirilerek *yold-uz/ yolt-uz* kelimesi türetilmiş ve o> u değişimi sonucu *yolyul/yolduz-yoltuz* > *yulduz-yultuz* biçimini almıştır. u>ı dönüşmesi ile de *yulduz*>*yılduz*>*yıldız* hâlini almıştır (Eyüboğlu, 1998: 390-391). Eyüboğlu'nun *yold-/ yolt-* fiiline -uz eki eklenmesi şeklinde açıklamaktadır lâkin Gabain'de -uz biçiminde bir fiilden isim yapma eki bulunmamaktadır.

Nişanyan ise bu kelimenin *yal-/ yaldra-* “parıldamak, ışımak” fiiliyle ilişkisinin açık olmadığını belirterek bu kelimenin en eski kaynaklarda *yultuz* biçiminde kullanıldığını söylemiştir (Nişanyan, 2010: 960).

Erdal *yıldız* kelimesini *yultuz* “yıldız” olarak ele almış, bu kelimenin *yuldri-* “parlamak” fiilinden geldiğini söylemiş ve kelimenin etimolojisini *yultri-z* > *yultuz* olarak açıklamıştır (Erdal, 1991: 323). Türkçede –z fiilden isim türetme eki bulunmaktadır ve bu durum bu etimolojinin kabul edilebilirliğini göstermektedir ancak *yultri-* kökünün ilk şekil olamayacağı, bunun ancak bir gövde olabileceği açıktır.

Doerfer *yulduz* biçiminde gösterdiği *yıldız* kelimesinin kökenini *yula* “meşale, ışık” kelimesine dayandırır (Doerfer, 1967: 4). Hatta bunun da kökünün *yul* kelimesi olduğunu dile getirir (Doerfer, 1967: 5).

Sevortyan kelimenin kökünü “parlak bir şey” anlamındaki **yalt* < *yal-t* biçimine dayandırır. Bu isim kökünden *yaldri-* “parlamak” fiili türetilmiştir ve *yıldız* kelimesinin bir önceki hâli de budur (Sevortyan, 1989: 94).

Gülensoy ise kelimenin altı farklı anlamını vermiştir. Kelimenin Eski Türkçede *yıldız*, *yultuz*; Uygurcada *yültuz* olarak, Orta Türkçede *yulduz* “yıldızların genel adı”, Genel Türkçede *yultuz* < **yultur* [=Çuvaşça *sıltur* < **yultur*], Çağataycada *yildiz* olduğunu söyledikten sonra Anadolu Ağızlarındaki kullanımlarını vermiştir. Sonrasında ise bu kelime hakkındaki farklı etimolojik görüşleri ortaya koymuştur. İlk olarak Sevortyan'ın görüşünü sunan Gülensoy, Sevortyan'a göre bu kelimenin *yult* “ses taklidi” -u-z “ek” biçiminde meydana getirildiğini, bu

görüğe kanıt olarak ise Kazan Tatar Türkçesindeki “parlamak, ışık saçmak, şimşek çakmak” anlamlarındaki *yalt-yult*, *yalkın* ve *yaltırav* kelimeleri ve Türkiye Türkçesindeki *yıldırım* kelimesinin verildiğini belirtir. Kazan Türkçesinde bulunan *yulduz* kelimesindeki *yult(d)* yapısının yansıma bir kelime olduğu söylenmiştir. Doerfer’in ise bu kelimeyi <*yulduz olarak verdiğini belirten Gülensoy, Vambery’nin kelimenin etimolojisini *yolduz*, *yaldız*< *yal*, *yıl*, *yol*, *yul* “parlamak” olarak verdiğini belirtir. Talat Tekin’in *yultuz*, *yıldız* adı ile *uldra* “parlamak” fiilinin aynı kökten geldiğine dair görüşünü de belirten Gülensoy Egorov’un da Talat Tekin’e benzer bir görüşünün bulunduğunu ona göre Çuvaşçadaki *saltar/ siltır* kelimesinin etimolojisine bakılarak bu kelimenin *yal-* “yanmak” kökünden geldiğini dile getirir ve Egorov’un bu kelimeyi Türkmencedeki *yaldra-* fiiliyle karşılaştırdığını belirtir. Marcel Erdal’ın bu kelime hakkındaki etimolojisini de vermiştir. Erdal’a göre kelimenin etimolojisi <yultrı- [**yultrı-z*] *yultız*) şeklindedir. Ancak Gülensoy Talat Tekin’in bu görüşü kabul etmediğini de dile getirir. A.T Kaydarov’un etimolojisini de verir. Buna göre kelimenin etimolojisi *yaldız* “yansıma” <*yul[jıl (> jilt)], <juldız< *jul-t-z olmalıdır. Jaruzakov’un bu kelime için < *juld [**jilt*]+ız “parlayan, parlayan cisimler” biçiminde bir etimoloji yaptığını da belirttikten sonra Aranov’un *juldız*< *juld* [> jilt] olarak verdiği etimolojisini de gösterir. Zajaczkowski’nin ise bu kelimenin *ya- köküne dayandığını ve bunun kanıtının da hem Türkiye Türkçesinde hem de diğer lehçelerde bulunan yıldız ve yaldız sözcüğünün bulunması olduğunu söyleyerek Zajaczkowski’ye göre bu iki kelimenin aynı kelimenin farklı varyasyonları olduğuna dikkat çeker. Bütün bu açıklamaları yapan Gülensoy’un yaptığı etimoloji ise *yalduz*< *yulduz*< *ya(u)-l+d(t)ı(u)z<*yultur biçimindedir (Gülensoy 2018: 935). Bu etimolojiye bakıldığında kelime *ya- köküne dayandırılmış ve üzerine -l fiilden isim türetme eki getirilmiştir. Bunun üzerine +dız/+duz biçiminde bir isimden isim türetme eki getirildiği varsayılmıştır. Kelimenin *ya- köküne götürülmesi diğer görüşlerle birlikte değerlendirildiğinde daha makuldür. -l fiilden isim türetme ekinin gelmiş olması da yine mümkün olabilecek bir görüştür. Çünkü Türkçede -l fiilden isim türetme eki bulunmaktadır. Ancak yukarıda bahsedilen sekendiz, kelimelerinde de geçen +dız/+duz eki açıklaması tartışmalıdır. Çünkü Gabain’e bakıldığında +dız/+duz biçiminde bir isimden isim türetme eki bulunmadığı görülmektedir. Bu kelimenin etimolojisi hakkında en geniş bilgiyi verenlerden biri de Özkan’dır. Özkan makalesinde öncelikle *yalduz* kelimesinin “yaldız, yaldırak, parlak şey, hilali”, *yalduzlamak* fiilinin “tezhîb, tezyin itmek, ziynet virmek”, *yulduz* kelimesinin “yıldız, kevkeb, necm, ahter, sitare, yıldız resminde şeyler, seyyare” anlamlarına geldiğini dile getirir (Özkan 2003: 159). Özkan Sevortyan’ın görüşlerine ayrıntılarıyla yer vermiştir. Özkan’a göre yıldız, yıldırım, ışık, alev, yalın ve yalım sözcüklerinin kökü “parlamak, aydınlatmak, ışık saçmak” anlamlarına gelen *ya- fiilidir. (Özkan, 2003: 164). Şinasi Tekin’in görüşünü de veren Özkan, Tekin’in bu kelimedeki r/z denkliği bulunduğuna dair iddiasını açıklar. Buna göre kelimenin *yaltız*>*yultuz*>*yıldız*\ *yaltız*>*yaldız* biçiminde bir fonetik değişime uğradığını söyler (Özkan, 2003: 165). Aynı eke sahip olduğu düşünülen *sekendiz* ve *erentiz* kelimelerinin *sekendir* ve *erentir* biçimlerinin de bulunması bu görüşü destekler niteliktedir.

Besim Atalay’ın da bu konudaki görüşlerine yer veren Özkan, Atalay’ın bu kelimeyi *yıl+diz* olarak ayırdığını bu +diz yapısının ise ek olduğunu söylediğini belirtmiştir. Ayrıca Özkan yukarıda değinilen kişilerin görüşlerini de vermiştir ve bunun ardından Çağdaş Türk lehçelerindeki *yalt-yult*, *yesin*, *yalın* ve *yaltırav* kelimelerinin, Anadolu ağızlarındaki *yalman*, *yaltrık* kelimelerinin *alev*, *ışık*, *alaz/yalaz* sözcüklerinin yanı sıra incelenen *yıldız* kelimesinin de ortak bir *ya- kökünden türediğini dile getirmiştir (Özkan, 2003: 170). Bu makalede yıldırım, yıldız, alev, *alaz/yalaz*, *ışın* ve *ışık* kelimelerinin hepsinin ortak bir *ya- köküne dayandırıldığı görülmüştür. Öz de *ya- kökünün Türkçenin en eski köklerinden biri olduğunu ve birçok

kelimenin bu kelimedenden türetildiğini belirtir (Yavuz Öz, 2020: 1). Bu kelime yazılı metinlerde geçmediğinden ilk kez hangi anlamda kullanıldığı da bilinmemektedir. Ancak tarihî metinlerde Ay ve Güneş için kullanılan *yalçık* ve *yaşık* kelimeleri bunların da *ya- köküne dayandığı ihtimalini güçlendirmektedir. Bu iki kelimedenden yola çıkıldığında ikisinin de ortak özelliğinin “ışık” olmasından dolayı *ya- kökünün parla- anlamında olduğu düşünülebilmektedir. Bu anlamdan daha sonra “ısınmak ve ateş” anlamları çıkmış olabileceği gibi tam tersi düşünülerek önce ateş kavramının daha sonra bu anlamdan ışık kavramının ortaya çıktığı da düşünülebilir. Ancak Ay’ın ısıtıcı bir özelliğinin olmaması bu görüşü zayıflatır. Eğer ateş anlamı daha eski olacaksa bunun için ateşin parlaklığına öncelik verilmesi daha uygun düşmektedir ki eski Şaman inançlarında da ateşin Güneş ve Ay’ın bulunduğu yerden geldiği düşüncesi bulunmaktaydı. Bu nedenle üçünün de ortak özelliği olan parla- anlamının en eski anlamı olduğu daha muhtemeldir. Diğer yandan kelimenin anlamı yanaş-, yaklaş-, bir araya gel- de olabilir ki yanaş- ve yaklaş-fiillerinin kökünde de *ya- olduğu görülmektedir. Bu anlam önce iki kişi ya da nesnenin bir araya gelmesi anlamında kullanılırken daha sonra yakıcı ve yanıcı maddenin bir araya gelmesiyle ateşin ortaya çıkması ve buradan çıkan ışıktan dolayı daha sonra parla- anlamında da kullanılması ihtimali bulunmaktadır. Kaldı ki tarihte de ateş yakmak için iki taşın birbirine sürtüldüğü bilinmektedir (Yavuz Öz, 2020: 2).

Atay da benzer bir görüş ortaya koyarak *yıldız* kelimesinin kökenini *ya- köküne dayandırır ve bu fiilin anlamının “parlamak, ışıldamak” olduğunu ileri sürer (Atay, 2006: 7).

Bütün bu görüşler değerlendirildiğinde kelimenin diğer benzer anlamlı kelimelerle karşılaştırılması sonucu *ya- kökünden türemiş olması makul görünmektedir. Ama bu *ya- kökünden yıldız hâlini nasıl almış ve hangi ekleri alarak ve hangi ses değişmelerine uğrayarak bu hâle gelmiştir sorusuna cevap vermek gerekmektedir.

Kelimenin kökü *ya- olarak kabul edilirse bu ünlünün daralmasında söz başında bulunan y- sesinin daraltıcı etkisinin olduğu düşünülebilmektedir. Bu daralmayı bu şekilde açıkladıktan sonra kalan -ldız biçiminin nasıl bölünebileceğine bakmak gerekmektedir. Görünen o ki -l- eki -dız yapısından ayrıdır. Kaldı ki aynı -dız yapısına yine “yıldız, gezegen ve burç” anlamlarına sahip *sekendiz*, *erendiz* gibi kelimelerde de rastlanmaktadır. Ancak bu ekin de tek bir ek değil birkaç ekin bir araya gelmesiyle meydana geldiği düşünülmektedir. Fakat ona gelmeden bu -l- ekinin ne olabileceği düşünülmelidir. -l- eki fiilden fiil türetme (edilgenlik) eki olabilir ama bu durumda ardından gelen yapıda fiilden isim türetme eki bulunabilmelidir.

Eski Türkçede fiilden isim türeten bir -d yapım eki bulunmaktadır ve bu ek *yıld* “koku”, *tod* “dolu”, *kid* “sonra, arka” gibi kelimeleri türetmiştir (Gabain, 2007: 51). Ancak örnekler bakıldığında bu ekin tek heceli olan ve kök biçiminde olan kelimelere geldiği görülmektedir. Eski Türkçede kuvvetlendirme işlevi bulunan -d- fiilden fiil türeten bir ek de bulunmaktadır ve bu ek *tod-* “doymak”, *kod-* “koymak” gibi fiiller türetilmiştir (Gabain, 2007: 58). Eğer *yıldız* kelimesinin -d- fiilden fiil yapım ekiyle türediği kabul edilirse -(1)z ya da -ız biçiminde bir fiilden isim türeten yapım eki ile isim hâline gelmiş olması gerekiyor. Eski Türkçede -z biçiminde bir fiilden isim türetme eki bulunmaktadır ve bu ek *uz* “usta, iyi”, *söz* “söz”, *semiz* “besili” isimleri türetmiştir (Gabain, 2007: 55).

Eğer -d fiilden isim yapım eki olduğu kabul edilirse o zaman da yine +(1)z ya da +ız biçiminde bir isimden isim türetme eki olması gerekmektedir. Türkçede *kögüz* “göğüs”, *köz* “göz”, *biz*, *müyüz* “boynuz”, *tiz* “diz” kelimelerinde bulunan ve genelde organ adlarına eklenip ikilik bildiren +z eki bulunmaktadır (Gabain, 2007: 46). *yıldız* kelimesinde ikilik anlamı bulunmadığı için bu görüş zayıf bulunsa da *erentüz* kelimesine Clauson’ın “ikizler burcu” anlamı

vermesi ve buradaki *tüz* yapısının anlamını “birlikte” olarak değerlendirmesi yine de bu ihtimali değerli kılmaktadır.

Şimdi -l sesinin fiilden isim türetme eki olup olamayacağına bakmak gerekmektedir. Eski Türkçede *mal* “bakan”, *kırsıl* “vadi”, *tükel* “bütün, hep”, *osal* “ihmalkâr” kelimelerini türeten -l fiilden isim türetme eki bulunmaktadır (Gabain, 2007: 53). Bundan sonra ya d- isimden fiil türetme eki ya da +d isimden isim türetme ekinin bulunması gerekir. Eğer d- sesi isimden fiil türetme eki olarak kabul edilirse Eski Türkçede *kutad-* “mutlu olmak”, *yagıd-* “düşman olmak” kelimelerinde böyle bir ekin bulunduğu görülecektir (Gabain, 2007: 48). Bu durumda -(1)z ya da -ız biçimindeki fiilden isim türetme ekinin eklenmesi gerekir ki yukarıda bu ekten bahsedilmiştir.

-l sesi fiilden isim türetme eki olarak kabul edilmesi sonucu düşünülebilecek ikinci görüş +d sesinin isimden isim türetme eki olmasıdır. Ancak Eski Türkçede böyle bir isimden isim türetme eki bulunmadığı için bu görüş de çürümektedir.

Bu durumda *yıldız* kelimesi için düşünülebilecek etimolojilerden ilki <*ya-l-d-(1)z> yıldız olabilir. İkinci olarak <*ya-l+d-(1)z> yıldız etimolojisi düşünülebilir. Üçüncü ihtimal ise her ne kadar kelimenin kendisinde ikilik anlamı olmasa da aynı ekle türediği düşünülen *ekentir* kelimesine ikizler anlamı verilmiş olmasından dolayı <*ya-l-d+ız etimolojisidir. Eğer bu görüş kabul edilirse *yıldız* kelimesinin “ikilik” anlamı taşımamasına rağmen *ekendiz* kelimesinin de “yıldız, gezegen” anlamından dolayı bir analogiyle bu eki almış olduğu düşünülebilmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak *yıldız* kelimesi hakkında birçok etimoloji önerinde bulunulmuştur. Ancak yapılan değerlendirmeler sonucunda bu kelimenin *ya- köküne dayandırılması en makul görüş olmaktadır. Kelimenin kökünün *ya- fiili olduğu kabul edildiğinde bu kökten *yıldız* kelimesinin nasıl türediğine bakmak gerekmektedir. Öncelikle bu kelimenin ünlüsünün nasıl daraldığı mevzuu gündeme gelmiştir. Bu durumun söz başındaki y- sesinin daraltıcı etkisiyle meydana gelmiş olması yüksek bir ihtimaldir. Nitekim kelimenin hem *yaldız* hem *yıldız* biçiminin olması bu daralmanın da kanıtını oluşturmaktadır. Sonrasında üzerine gelebilecek ekler değerlendirildiğinde üç görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi *ya- fiiline fiilden fiil türetme eki -l-, sonra -d- fiilden fiil türetme eki ve ardından -(1)z fiilden isim türetme eki getirilerek <*ya-l-d-(1)z biçiminde, ikincisi ise <*ya- fiil köküne -l fiilden isim türetme eki, +d- isimden fiil türetme eki ve sonra da -(1)z fiilden isim türetme eki eklenerek <*ya-l+d-(1)z biçiminde olabilir. Üçüncü etimoloji örneği ise *ya- köküne önce -l- fiilden fiil türetme eki, onun üzerine -d fiilden isim yapım eki eklenmiş, ardından genellikle *göğüs*, *göz*, *ikiz* gibi kelimelerde de kullanılan ve ikilik anlamı taşıyan +(1)z ya da +ız isimden isim türetme eki eklenerek <*ya-l-d+ız şeklinde oluşturulmuş olabilir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, Yaşar (1999). *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük*. C. 2. İstanbul: Beşir Yayınevi.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. Yay. Haz. Kemal Eraslan- Osman Fikri Sertkaya- Nuri Yüce. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- ATA, Aysu (2014). *Nehcü'l- Ferâdis Uştmahtarınıñ Acuķ Yolu (Cennetlerin Açık Yolu)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- ATAY, Ayten (2006). “*Türkçede *ya- (Parlamak) Kökü ve Türevleri*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 2006-II, s.s. 7-28.
- CANPOLAT, Mustafa (2018). *Behcetü'l- Hadâik Fî Mev'izati'l- Halâik*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CLAUSON, Sir Gerard (1964). “*Early Turkish Astronomical Terms*”, UAJb, 35, s.s. 350-368.
- CLAUSON, Sir Gerhard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.
- DOERFER, Von Gerhard (1967). *Türkische Und Mongolische Elemente Im Neupersischen*. C. 3. Wiesbaden.
- EMEÇ, Gökçe (2019). “*Uygur Türklerinde Gök ve Gök Cisimleriyle İlgili Efsanelerin İncelenmesi*”, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2019/13, s.s. 87-100.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican- AKKOYUNLU, Ziyat (2018). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lugâti't- Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERDAL, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation*. C. 1. Otto Harrassowitz- Wiesbaden.
- EREN, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- EYÜPOĞLU, İsmet Zeki (1998) *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- GABAIN, Annamaria Von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncer (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- GÜRSOY, Naskali Emine- DURANLI, Muvaffak (1999). *Altayca Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KABADAYI, Osman (2007). *Eski Türkçe Gök Bilimi (Astronomi) Terimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- KENESBAYOĞLU vd. (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Çev. Hasan Oraltay- Nuri Yüce- Saadet Pınar. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- NECİPOVIÇ, Emir (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Çev. İklil Kurban. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- NİŞANYAN, Sevan (2010) *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul: Everest Yayınları.
- ÖGEL, Bahaaddin (1995). *Türk Mitolojisi*. Cilt: 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖZDEMİR, Mehmet (2020). “*Yunus Emre'de Kozmolojinin Estetik Sunumu*”, Journal of Turkish Language and Literature. s.s. 493-518.
- ÖZKAN, Fatma (2003). “*Yıldırım, Yıldız, Alev, Alaz/ Yalaz, Işın ve Işık Kelimeleri Nereden Geliyor?*”, Bilig, Sayı: 27, s.s. 157-178.
- PAASONEN (1950). *Çuvaş Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SEVORTYAN, E. V. (1989), *Etimoloğičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov*, C. 4. Moskva. *Tatarca-Türkçe Sözlük*. (1997). Kazan-Moskova.
- TEKİN, Şinasi (1976). *Maytrisimit*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tarama Sözlüğü* (1996). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. C. 6 U-Z.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (1979). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. C. 11 U-Z.
- TOPRAK, Funda (2004). “*Türklerde Kozmoloji Bilgisi ve İslam Sonrası Metinlerde Geçen Yıldız-Gezegen İsimlerinin Etimolojisi*”, TİKA 1. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu, s.s. 20-27.
- UNAT, Yavuz (2013). “*Yıldız*”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 43, s.s. 534-538.
- VASILIEV, Yuriy (1995). *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÇALIŞKAN, Burçin (2022). “Yıldız Kelimesinin Kökenbilim Açısından Değerlendirilmesi”, Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4, s. 12-21.

YAMAN, Ertuğrul- Nizamiddin Mahmud (1998). *Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YAVUZ ÖZ, Duygu (2020). “Işık ve Ateş Kavram Alanlarının Ortak Kökü *ya- Ve Türevleri”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 9(1), s.s. 1-25.

YUDAHİN, K. K. (1998). *Kırgız Sözlüğü*. Çev. Abdullah Taymas. C. 1. A-J. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnternet Kaynakları

DLT DİZİN https://altaica.ru/LIBRARY/turks/Mahmud_turkish_index.pdf (ET: 13.06.2022)

Kâmus-ı Türki, <http://www.kamusiturki.com/> (ET:22.12.2021)

KARAKURT, Deniz (2017). *Aktarma Sözlüğü Açıklamalı Türk dillerinden Anadolu Türkçesine*. E-kitap

<https://books.google.com.tr/books?id=UENBDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false> (ET: 13.06.2022).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 22.12.2021)

ALPDOĞAN, Fatih Furkan (2022). *Hüseyin Nihal Atsız: ‘‘Bir Entelektüelin Portresi ve Panzehir Olarak Türkçülük’’*, Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4, s. 22-38.

Geliş Tarihi: 03.03.2022

Kabul Tarihi: 15.06.2022

HÜSEYİN NİHAL ATSIZ: ‘‘BİR ENTELEKTÜELİN PORTRESİ VE PANZEHİR OLARAK TÜRKÇÜLÜK’’

Fatih Furkan ALPDOĞAN*

ÖZET

Hüseyin Nihal Atsız; Türk siyasi ve sosyal hayatına etki etmiş; aydın, ideolog, Türk edebiyatçısı, şair gibi çeşitli sıfatlar atfedilmiş, Türk tarihinin önemli simalarından biridir. Osmanlı devletinin son dönemlerinde dünyaya gelen Atsız, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna şahitlik etmiş, Türkiye'nin toplumsal yapısı üzerine düşünmüş ve çeşitli türlerde yazılar kaleme almıştır. İlk, orta ve lise eğitimini babasının asker olması sebebiyle yurt içinde ve dışında farklı yerlerde tamamlamıştır. Üniversite eğitimine İstanbul Darülfünunda başlamış ve ilk bilimsel makalesiyle Mehmed Fuad Köprülü'nün dikkatini çekerek asistanlığa kabul edilmiştir. Tek parti yönetimine eleştirel bir bakış açısı getirdiği için akademiden uzaklaştırılmıştır. Atsız'ın hayatındaki ilk dönüm noktası ise 1944'te yargılandığı Türkçülük-Turancılık Davasıdır. Bu davadan sonra Atsız, Türkçülüğün önemli ideologlarından biri olarak kabul görmüştür. Gerek romanları gerekse şiir ve makaleleri aracılığıyla Türk devletine ve Türkçülüğe karşı olan ideolojileri şiddetle eleştirmiştir. Dolayısıyla Atsız'ı önemli kılan rollerden birisi de onun üstlendiği misyonla ilişkilendirilebilir. Atsız üstlendiği misyonla; Sosyalizmi Rus, Masonluğu Yahudi, Kürtçülüğü Batı, İslam beynelmileciliğini Arap emperyalizminin birer zehri olarak görmüştür. Bütün yabancı ideolojilere karşı yerli olan tek ideoloji olarak gördüğü Türkçülüğü ise zehirlere karşı bir panzehir olarak sunmuştur. Türkçülüğü açıklamış, Türkçünün özelliklerini ve tarihteki Türkçüleri ele almış, onu çeşitli saikler aracılığıyla irdelemiştir. Türkçülüğün ülkü boyutunu vurgulayarak onun geliştirilmesi gereken bir ideoloji olduğunu savunmuştur. Atsız yabancı ideolojilere karşı bir reçete olarak sunduğu Türkçülüğü, tarih ve dil üzerinden temellendirerek sağlam bir zemin üzerine inşa etmiştir. Kısacası Atsız, ömrünün son yıllarına kadar aynı çizgide ve aynı duruşu sergileyerek inandığı fikrin arkasından yürümüş ve inandığı fikri ileriye taşımayı, milyonlara ulaştırmayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Nihal Atsız, Türk milliyetçiliği, Türkçülük, turancılık, milliyetçilik

HÜSEYİN NİHAL ATSIZ: ‘‘PORTRAIT OF AN INTELLECTUAL AND TURKISM AS AN ANTIDOTE’’

ABSTRACT

Hüseyin Nihal Atsız; He is one of the important figures who has influenced Turkish political and social life and has been attributed various adjectives such as intellectual, Turkish literary writer, poet, ideologue. Atsız, who was born in the last periods of the Ottoman Empire, witnessed the establishment of the Republic of Turkey, thought about the social structure of

* Doktora Öğrencisi; İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, ffpaldogan@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2383-269X>.

Turkey and wrote various kinds of articles. He receives his primary and secondary education in different places both in and out of the country because his father is a soldier. He also receives his high school education in different high schools. He started his university education in Darilfinun, Istanbul. Mehmed Fuad Köprülü attracts the attention and is accepted as an assistant. He is expelled for bringing a critical perspective to one-party rule. The turning point in Atsız's life was the Turkism Turanism Case, in which he was tried in 1944. After this case, Atsız is considered one of the important ideologues of Turkism. Atsız strongly criticizes the ideologies against the Turkish state and Turkism through his novels and poems and articles. Therefore, one of the roles that makes Atsız important is related to the mission he undertakes. With his mission without a horse; He describes socialism as Russian, Freemasonry as Jewish, Kurdishism as western, Islamic bethlehem as poisons of Arab imperialism. It presents Turkism as an antidote to all foreign ideologies, which it considers to be the only ideology that is domestic. Explains Turkism, discusses the characteristics of Turkicisms and turkists in history and examines it for various reasons. By emphasizing the ideal dimension of Turkism, he argues that it is an ideology that needs to be developed. It builds on a solid foundation by basing the Turkism it offers as a recipe against foreign ideologies without horses through history and language. Until the last years of his Atsız life, he walked the same line and the same stance, walking behind the idea he believed in and aiming to move this idea forward and reach millions.

Keywords: Hüseyin Nihal Atsız, Turkish nationalism, Turkishism, turanism, nationalizm

GİRİŞ

Türk siyasi ve sosyal hayatı çeşitli fikirlerin, fikir topluluklarının, ideolojilerin ve anlam kümelerinin ekseninde şekillenir. Her bir fikirselsel hareket tarihsel bağlamına uygun şekilde, onun savunucuları aracılığıyla aktarılmaya devam eder. Türkçülükte ideolojik bağlamda Osmanlı aydınının kurtuluş reçetesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin harcı olarak görülebilir. Aktarılan fikirler, aktaranın benliğinden ve iç dünyasından etkilenerek yeni anlamlar kazandığı gibi Türkçülükte Hüseyin Nihal Atsız'la beraber yeni bir içerik kazanmış ve onun tarafından farklı bir yere konumlandırılmıştır. Atsız, Türkçülüğü öncelikle asil bir amaç olarak görürken diğer taraftan onu yabancı ideolojilere karşı bir kalkan olarak kullanmayı hedeflemiştir.

Her fikir adamında olduğu gibi Atsız'ın fikir dünyasında da sosyal çevrenin etkisi büyüktür. Atsız'ın dedesi ve babası askerdir. Askerliğe duyduğu hayranlık buradan kaynaklanırken ilk orta ve lise eğitimi sırasında birçok yabancı milletten insanı görme ve gözlemlene fırsatı edinir ve bu durum onu tarihe yöneltir. Akademi macerasının kısa sürmesi ise savunduğu fikirleri ifade etmekten çekinmemesiyle alakalıdır. Türkçülük için bedel ödediği Irkçılık ve Turancılık davasında da inandığı fikirleri söylemekten geri durmaz. O din kadar mistik olarak gördüğü Türkçülük adına ve Türkçülük için; dergiler çıkarır, şiirler ve romanlar kaleme alır, hapis yatar, ömrünün sonuna kadar aynı çizgiyi savunur.

Atsız yabancı kökenli ideolojileri, Türk milletine karşı kullanılan zehirler olarak görür. Bu zehirlerin Türk toplumunda bir krize yol açacağına ve toplumu içten içe yok edeceğine inanır. Atsız'ın itiraz ettiği ideolojilerden ilki; Rus Emperyalizminin aracı olarak gördüğü Sosyalizmdir. İkincisi Yahudiliğin çıkarına hizmet eden Masonluk, üçüncüsü ise Araplara hizmet eden İslam beynelmilelciliğidir. Sonuncusu ise 1960'lardan itibaren bir tehlike olarak gördüğü Kürtçülüktür. Atsız bütün bu yabancı fikirlerin zehrine karşı bir panzehir olarak Türkçülüğü işaret eder. Türkçülüğün nelğini ortaya koyarken onu Türk tarihi ve Türk dilinin üzerine konumlandırır.

1. Atsız'ın Portresi

12 Ocak 1905, eski takvime göre 12 Kanun-i Sani 1905'te İstanbul'da doğan Hüseyin Nihal Atsız'ın ailesinin, Osmanlı Devleti'nin verdiği nüfus tezkiresinde Esir-i Kemal Mahallesi, Cami Şerif Sokağındaki 13 numaralı hanede ikamet ettiği görülür. Atsız'ın kendi şeceresini ortaya koyduğu el yazmaları (Dağ, 2010: 1), onun üst kuşağına dair bütün itilafları ortadan kaldırmaktadır. Atsız'ın babası Mehmet Nail Bey, Gümüşhane'nin ilçelerinden Torul'a bağlı Midi köyündendir. Midi köyünde Çiftçioğulları olarak bilinen, asker kökenli bir aileye mensuptur. Atsız'ın baba tarafından dedesi makine önyüzbaşısı Hüseyin Efendi'dir (Ercilasun, 2018: 25). Atsız'ın babası Mehmed Nail Bey de tıpkı babası gibi asker olarak Osmanlı Donanmasına girer ve Deniz Güverte Binbaşılığa kadar yükselir (Beyhan, 2019: 5, Demir, 2018: 169; Boza, 2020: 5; Tokat, 2019: 3; Cin, 2018: 386). Atsız'ın annesi Fatma Zehra Hanım ise Trabzon'daki Kadıoğulları ailesine mensuptur (Özdemir, 2007: 10). Atsız'ın anne tarafından dedesi Osman Fevzi Bey Osmanlı donanmasına mensup bir deniz yarbayıdır (Öner, 1977, 9). Atsız'ın her iki dedesinin ve babasının asker kökenli olması, onun çocukluğundan itibaren askerlik mesleğine büyük bir ilgi duymasına ve askerliği kutsallaştırmasına sebep olur (Sanlı, 2010: 5).

Atsız ilköğrenimine 1911'de Kadıköy'de bulunan Fransız mektebinde başlar. Önce bir Alman okulunda daha sonra İstanbul Kasımpaşa'daki Cezayirli Gazi Hasan Paşa Okulu'nda (Tevetoğlu, 2000: 1) ve son olarak babasının donanmadaki görevi sebebiyle Süveys'te faaliyet gösteren bir Fransız okulunda eğitim alır. 1912 ve 1913'te Osmanlı İttihad Mektebi'nde eğitimine devam eder ve 1917'de mezun olur. Aynı yıl başladığı Kadıköy Sultanisini 1922'de bitirir. 1922'de Askerî Tıbbiye'ye kaydolur (Ercilasun, 2019: 22). Atsız'ın ilk-orta eğitim ve lise döneminde, Fransız, Alman ve Türk asıllı okullarda eğitim görmesinin ve babasının mesleği gereği farklı şehirleri tanıma fırsatı bulmasının, onun fikir dünyasını etkilediği öne sürülebilir (Güntürk, 2018: 10).

1922'de Askerî Tıbbiye'ye kaydolun Atsız'ın milliyetçi eğilimleri de aynı dönemde başlar. 25 Ekim 1924'te Ziya Gökalp'in cenaze merasiminin akşamında bir kavgaya karışır (Cin, 2018: 386). 1925 yılında ise Askerî Tıbbiye'den uzaklaştırılır (Sanlı, 2010: 55; Yılmaz, 2019: 21). Kabataş Lisesi'nde üç ay yardımcı öğretmenlik yapar. Ardından vapur kâtipliği görevini üstlenir. 1926 yılında İstanbul Darülfünuna kabul edilir. Askerlik nedeniyle bu kabule biraz geç cevap vermek zorunda kalsa da 1927 ve 1930 yılları arasında yükseköğrenimine devam eder. Kaleme aldığı ilk bilimsel makalesini Türkiyat Mecmuasında çıkaran Atsız bu makale ile Mehmed Fuad Köprülü'nün dikkatini çeker.

1931 yılında Köprülü'nün asistanı olur. 1931-1932 yılları arasında dergicilik hayatı başlar ve 17 sayı sürecek olan Atsız Mecmuasını çıkarır. 13 Mart 1933 yılında asistanlıktan çıkarılır. 8 Nisan 1933'te Malatya'da başlayan öğretmenlik görevi, 31 Temmuz 1933'te sona erer. 1934'te yasalaşan soyadı kanunu ile Atsız soyadını alır (Ercilasun, 2018: 42, 50). 1936'da Nazım Hikmet'e Komünist Donkişot'u dediği için ilk defa yargılanır.

Atsız'ın Alparslan Türkeş ile arasındaki dostluk, Türkeş'in Kuleli Askerî Lisesinde okuduğu 1930'lu yıllara denk gelmektedir. Nihal Atsız'ın büyük oğlu Yağmur Atsız, Alparslan Türkeş'in Maltepe'deki evlerine sık sık ziyarete geldiğini ve Türkeş'in kendisine yakın ilgi gösterdiğini ifade etmiştir (Ercilasun, 2018: 159).

Atsız ile ilgili 1930-1938 yılları arasında üzerinde durulması gereken bir diğer konu da resmi Kemalist ideolojiye ve Atatürk'e karşı tavrı ile alakalıdır. Atsız iki dünya savaşı arasında, resmi Kemalist milliyetçilik anlayışını eleştirmekte ve buna karşı soy esasına dayalı bir Türkçülük

anlayışını esas almaktadır (Bölükbaşı, 2019: 302). Atsız’ın Kemalizm’e temel itirazı onun batılılaşmayı benimsemiş bir ideoloji olmasından kaynaklanır. Orkun Dergisi’nde kaleme aldığı makalelerinde Kemalizm’in, milli bir ideoloji olmadığı gibi dışarıdan alınan karmakarışık bir fikir topluluğu olduğunu savunur (Cengiz, 2020: 39). Atsız, Kemalizm’in savunulması gerektiği yönündeki düşüncelere, “kendi fikirlerinin Türkçülük merkezli olduğu” şeklinde karşılık verir (Cin, 2018: 390). Onun, Kemalizm’e bir diğer itirazı ise Kemalizm’in dış politikada izlediği barışçıl ve temkinli çizgi ile alakalıdır (Cengiz, 2020: 59). Ancak Atsız’ın Atatürk ve Kemalist ideoloji arasında bir ayrıma gittiği söylenebilir. Atsız, Kemal Paşa’nın, “Atatürk” soyadını, Sakarya ve Dumlupınar meydan savaşlarını kazanmış Başkumandan ve mahvoldu sanılan bir milleti kalkındıran devlet adamı olarak haklı şekilde aldığı vurgular (Atsız, 1970). O, Atatürk’ü Komünizm’in her yerde ezilmesini tavsiye eden (Atsız, 10 Haziran 1965; 11 Nisan 1973) büyük bir devlet adamı olarak görür. Keza, Atatürk’ün milli bir diyaneti var ederek milleti dini taassuba karşı mücadeleye çağırması, tarikatların saçmalıklarına karşı devletin yanında olması (Cengiz, 2020: 37), laik duyarlılık sergileyen Atsız’la Atatürk’ün bu konuda da ortak düşünceleri paylaştıkları anlamına gelir (Sanlı, 2010: 133).

Atsız 1940’a girerken Özel Boğaziçi Lisesinde edebiyat öğretmenidir (Ercilasun, 2018: 62). 1941’de “Dalkavuklar Gecesi” (Özkan, 2019: 944) adlı eseri kaleme almıştır. Şüphesiz Atsız’ın hayatındaki dönüm noktalarından birisi 1944 yılında görülen Irkçılık ve Turancılık davasıdır. İkinci Dünya Savaşı’nın sonucunda Hitler Almanya’sının mağlup olmasıyla bu mağlubiyet uluslararası arenada Alman karşıtlığına dönüşmüştür. Keza, Almanların Avrupa’da kesin galibiyetler aldığı ilk yıllardan 1943 yılındaki Stalingrad bozgununa kadar Türkçü ve Turancıların güçlenmesine müdahale etmeyen tek parti yönetimi, işler Almanya’nın aleyhine dönmeye başladığında dış basına mesaj vermek adına Türkçüleri feda etmiştir.

3 Mayıs 1944’e gelen süreçte, Atsız’ın, Başbakan Şükrü Saracoğlu’na dergi aracılığıyla ithaf ettiği iki mektup büyük bir öneme sahiptir (Türkeş, 1976: 30). Atsız’ın bu mektuplardaki üslubu dönemin koşulları açısından düşünüldüğünde büyük bir cesaret işidir. Özellikle 20 Şubat 1944’te (Yiğit ve Özkaynar, 2017: 13) yazdığı ilk mektupta “demek ki devlet yönetmeyi bilmiyorsunuz, siz bunlara nasıl göz yumuyorsunuz, niçin bu memlekette istiklali çok görmüş, onu başkalarına köle etmiş insanlara yüksek makamlarda yer veriyorsunuz” gibi ifadeler dikkat çeker. Bir ay sonra 21 Mart 1944 (Yiğit ve Özkaynar, 2017: 13) tarihinde kaleme aldığı ikinci mektubu ise ilk mektuba oranla daha sert ve daha net ifadeler barındırır. Atsız ikinci mektubunda Eğitim Bakanını delalet ve ihanet içerisinde bulunmakla suçlar. Bununla beraber Atsız, Hasan Ali Yücel’i; Sabahattin Ali, Pertev Naili Boratav, Sadrettin Celal, Ahmet Cevat Emre gibi komünizmi savunan isimlere bakanlıkta görev verdiği için yoğun biçimde eleştirir (Ercilasun, 2018: 68,69; Anadol, Tarihsiz: 19).

İrkçılık ve Turancılık davasının ilk aşaması Sabahattin Ali’nin Atsız’a açtığı hakaret davası olarak görülebilir. Atsız ile Sabahattin Ali arasındaki hakaret davası 25 Nisan 1944’te başlar (Ercilasun, 2018: 60). İkinci duruşma sırasında Nihal Atsız’ın avukatlarının Sabahattin Ali’nin kaleme aldığı “İçimizdeki Şeytan” adlı romanındaki bir karaktere vurgu yaptığı görülür. Bu karakter “Nihad” dır. Avukatlar Sabahattin Ali’nin “Nihad” karakteriyle aslında Nihal Atsız’ı kastettiğini ve bunu tanıklarla kanıtlayabileceklerini ifade ederler (İpek, 2016: 279). Atsız ile Sabahattin Ali arasındaki dava Atsız’ın dört ay mahkûmiyetiyle sonuçlanır (Ercilasun, 2018: 73). Bu davayı sıradan bir hakaret davası olarak görmek doğru olmayacaktır. İkili arasındaki dava Türkçülere açılacak olan Irkçılık Turancılık davasının hazırlığı olarak okunabilir. 3 Mayıs’ı günümüzde önemli kılan konu ise Atsız’ı savunmak üzere binlerce Türkçünün Ulus meydanında yaptığı gösteri ile alakalıdır.

Atsız ile Sabahattin Ali davasının akabinde, Türkçülere Irkçılık ve Turancılık adlı yeni bir dava açılır. Türkeş 13 Haziran 1944 tarihinde tutuklanırken bu davayla ilgili duruşmalar ise 4 Eylül 1944'te başlar (Alpdoğan, 2021: 17). Bu dava çerçevesinde yurt genelinde 500'ü aşkın milliyetçi tespit edilir; 57'si gözaltına alınır sorgulanır ve serbest bırakılır, 23 kişi hakkında ise tutuklama kararı çıkarılır (Ekşi, 2007: 95,96). Nihal Atsız; Alparslan Türkeş, Nejdett Sançar, Zeki Velidi Togan, Reha Öğuz Türkkan, Hasan Ferit Cansever, Hüseyin Namık Orkun, Orhan Şaik Gökyay, Fethi Tevetoğlu, İsmet Rafın Tümtürk, Nurullah Barıman, Hamza Sadi Özbek, Zeki Sofuoğlu, Muzaffer Eriş, Fehiman Altan, Cebbar Şenel, Sait Bilgiç, Cemal Oguz Öçal, Hikmet Tanyu, Fazıl Hisarcıklılar, Cihat Savaş Fer, Saim Bayrak ve Yusuf Kadıgil gibi önemli Türk milliyetçileri çeşitli cezalara çarptırılır. Bu davada Alparslan Türkeş dokuz ay on gün ceza evinde kalır (Ercilasun, 2018: 79,80). Mahkemede delil olarak kullanılan unsurlardan biri de dönemin asteğmeni Türkeş'in 25 Aralık 1942 tarihinde kaleme aldığı ve Nihal Atsız'a yazdığı bir mektuptur. Mektupta "Türk subaylardan gayrı diğer unsurların gözyaşına bakılmadan uzaklaştırılması lazımdır" ifadesi dikkat çeker. Türkeş bütün Türkleri bir devlet halinde toplamaya muvaffak olacağız ifadesine yer verirken, Atsız'a "kılıcından keskin olan kalemin" bu işi başarıya ulaştıracaktır, der (Özkan, 2019: 947). Türkeş'in, Irkçılık Turancılık davasındaki tutuklama usulüne dair şu sözleri dikkat çeker: "Bu davada tutuklanmak ve yargılanmak için Orhun dergisine abone olmak, dergide yazı yazmak ve Nihal Atsız'a sokakta bir defa selam vermek ya da mektup göndermek bile yeterli olmuştur" (Türkeş, 1976: 40).

Irkçılık ve Turancılık davası kapsamında 19 Şubat 1945'te (Yiğit ve Özkaynar, 2017: 14) yapılan duruşma sırasında Atsız'ın kendisine yöneltilen suçlamalara karşı verdiği şu cevaplar dikkat çeker: Türkçüyüm. Türkçülük milliyetçiliktir. Irkçılık ve Turancılık da bunun kapsamına dâhildir. Memleket ya bu iki temel üzerinden yükselecek veya yıkılacaktır. Irkçılık ve Turancılık Anayasaya aykırı değildir. Devlet de icraatıyla açıkça ırkçı, Hatay'ı ilhak etmekle de açıkça Turancıdır. Atsız savunması sırasında "Eğer ırkçı ve Turancı olduğum için mahkûm olursam bu mahkûmiyet hayatımın en büyük şerefini teşkil edecektir" der (Işık, 2016: 62). Atsızın elli bir dakika süren savunmasının en önemli kısımlarından birini de davaya ve tutuklamalara bakışının yer aldığı şu sözleri oluşturmaktadır: "Bu dava savcının iddiaya uğraştığı gibi yeni bir rejim ve yeni bir nizam kurmak davası değildir. Türkçülük düşmanlarının yaygarasına aldanarak kuruntuya kapılanların hiç yoktan ortaya attıkları bir açık kapıları zorlama davasıdır" (Ercilasun, 2018: 91).

1946'nın Ağustos'unda tekrar görülmeye başlanan Irkçılık Turancılık Davası, devlet tarafından benimsenen bir ideolojinin suç unsuru sayılamayacağı yönündeki kararla sanıkların beraatı ile neticelenmiştir (Çolak, 2019: 227). Atsız (1946) 3 Mayıs'ı Türkçülüğün tarihinde bir kırılma noktası olarak görür. Ona göre 3 Mayıs'a kadar sadece duygusal bir eğilim olan, edebî ve ilmî alanda sınırlanmış olan Türkçülük, 1944 yılının 3 Mayıs'ında bir harekete dönüşmüştür. Kısacası Atsız'a göre (1946), "Türkçülük 3 Mayıs'ta gafletten ayılmış" kendilerini maskelerin ardına saklayan iğrenç yüzleri görmüş, düşmanlarını tanımış, kendi içerisinde dost sandığı hainleri ifşa etmiş, hayalin yumuşak bulutlarından gerçeğin sert topraklarına ekilmiştir.

Atsız 1946'da tahliye olduktan sonra "Bozkurtların Ölümü" adlı eserini yayınlar. Atsız tahliyenin ardından da ara vermeden Komünizm'e açtığı savaşa devam eder. 1947 yılında çıkardığı Altın Işık dergisinde Millî Eğitim Bakanına gizli veya açık ikazları umursamadan giriştiği keyfi icraatlar ve sicilli komünistleri eğitimin yüksek mevkilerine getirirken milliyetçileri görevden uzaklaştırdığı için ve dahası İçişleri Bakanlığı aracılığıyla "Yurt ve Dünya" dergisini satın alıp himaye ettiği için Hasan Ali, Divan'ı Âli'de hesap vermelidir (Atsız, 1947) adında bir makale yazar. 1949'da ise "Bozkurtlar Diriliyor"u kaleme alır.

Millî Eğitim Bakanlığının Atsız’a görev vermesi 1950’lerin ilk yıllarına denk gelir. Atsız’ın üniversiteden arkadaşı Tahsin Banguoğlu Millî Eğitim bakanı olunca, 25 Temmuz 1949’da Davutpaşa Ortaokuluna Türkçe öğretmeni olarak atanır (Ercilasun, 2018: 110). Fakat burada öğretmenliğe başlamadan Süleymaniye Kütüphanesinde tasnif memuru olarak görevlendirilir (Deliorman, 2013: 86).

Atsız’ın ilk sayısını 6 Ekim 1950’de çıkardığı Orkun dergisi 1950-1952, 1962-1964 yılları arasında 68 sayı yayımlamıştır. Derginin ilk sayısından itibaren kapağında hilalli bozkurt resmi, logosunda ise Ziya Gökalp’in “Bütün Türkler Bir Ordu katılmayan alçaktır” sözü yer alır (Cin, 2018: 387; Karabalak, 2017: 33,104). Atsız’ın çıkardığı Orkun isimli dergide yazarlardan biri de Türkeş’tir. Türkeş, 1950 ve 1955 yılları arasında resmi göreviyle ilgili sorun teşkil etmemesi için “A. Kazganoğlu” takma adı ile birçok yazı kaleme alır. Bu yazılardan ilki 10 Kasım 1950’de kaleme aldığı Orkun dergisinin 6. sayısında yayınlanan “Türkçülük ve Türk birliği”dir. Yine bu süreçte “Son Vatan, Taassup, Celadet, Çankırı” isimli dört yazıyı daha yayımlar (Alpdoğan, 2021: 22).

Atsız’ın 1950-60 yılları arasındaki dergicilik hayatında dış ve iç politikada gerçekleşen olaylarla kaleme aldığı düşünceler arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. 1947’deki Truman Doktrini, 1948’de gerçekleştirilen Marshall Yardımı, ABD ve batıyla yakınlaşma sıkça ele alınan konulardandır. Diğer taraftan 1950’de Kore’ye asker gönderilmesi aynı yıl gerçekleştirilen Balkan İttifakı, 1952’de NATO’ya girmemiz gibi konularda onun dikkatini çekmiş ve üzerine yazılar yazmıştır.

1950’lerde iç politika ise hızlanan sosyal değişim süreci ile beraber çok partili hayata geçişin yoğun krizlerini içerisinde barındırmaktadır. Geçiş dönemini yaşayan Türkiye istikrarsız ve düzensiz bir değişimle karşı karşıya kalmıştır (Çalık, 1991: 46). Keza 1950-1960 yılları arasındaki dönemde millette tek parti iktidarından kurtulmanın sevinci yaşanırken aynı dönemde eğitimin başıboş bırakıldığı görülmektedir. Bu dönemin olumsuz bir diğer yönünü ise NATO’ya giriş, ABD’ye tam bir teslimiyet, soğuk savaş yılları, düzensiz, geleneksiz, eğitimsiz kültürsüz yaşamaya terk edilen milyonlarca insan oluşturmaktadır (Ercilasun, 2018: 114).

Atsız’ın ve Türkçülerin 1950’lerin sonunda yaşadığı ilk önemli gelişme 1958 yılında Cumhuriyetçi Köylü Parti’si ile Millet Partisi’nin birleşmesi olacaktır. Bir diğer önemli gelişme ise Atsız’ın fikir arkadaşlarından Türkeş’inde içerisinde bulunduğu Millî Birlik Komitesinin 1960 darbesini gerçekleştirmesidir. Özellikle Menderes ve DP yöneticilerinin iç politikada yarattığı kutuplaştırıcı iklim ve dış politikadaki yanlı tutumu 1960 darbesinin en genel gerekçeleri olarak görülebilir. 27 Mayıs’a giden süreçte ülke içerisinde birçok karışıklık, şaibeli seçim sonuçları, öğrenci hareketleri, propaganda yasakları ve yolsuzluk iddiaları darbenin en temel dayanaklarıdır (Alpdoğan, 2021: 25). Türkeş darbe döneminde Başbakanlık Müsteşarlığı görevini yürütmüş, Millî Birlik Komitesi üyesi olarak darbenin ilk günlerinden itibaren milliyetçi düşüncüyü kuvvetlendirmek için bazı teşebbüslerde bulunmuştur. Atsız, Türkeş’in Başbakanlık müşavirliği yıllarında ilki Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü olmak üzere birçok atılımın içerisinde bulunmuştur.

Aynı dönemde Atsız’ın da içerisinde bulunduğu ekip, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünün yanı sıra halka yönelik olarak Türk Kültür Derneği’ni kurdu muştur. Türk Kültür Derneği’nin İstanbul şubesi kurucuları için hazırlanan listedeki isimlerin kimlik bilgilerinin ve imzalarının toplanması işiyle ise Atsız bizzat ilgilenmiştir (Ercilasun, 2018: 160). Diğer taraftan Türk gençliği bir oluşum ve program içine dahil edilmeye çalışılmıştır. Keza 1960’ların gençliğinin ruhunu Atsız (2016: 120) şu sözlerle açıklamaktadır: “Manevi bir inanca sarılmak mecburiyetinde olan gençler, esen rüzgâra göre ya nurcu, Arapçı, ümmetçi yahut da kozmopolit,

komünist ve anti nasyonalist olarak karşımıza dikiliyorlar. Çünkü gençliğin beynine ya da gönlüne aile okul ya da basında milli olarak hitap edilmiyor”.

Bu dönemdeki önemli gelişmelerden birisi de Türkeş’in 31 Mart 1964’te CKMP’ye üye olup parti genel müfettişliği görevini almasıdır. Türkeş, Ağustos 1965’te ise CKMP kongresinde parti üyeleri tarafından genel başkan seçilir. CKMP’nin Adana’daki kongresinde partinin ismi Türkeş’in isteği ile Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirilir ve Türkeş, 1965-69 döneminde milletvekili seçilir (Alpdoğan, 2021: 41). 4 Eylül 1965’te Ötüken Dergisi’nin 21. sayısında yayınlanan ve Atsız’ın kardeşi Nejdet Sançar’ın kaleme aldığı “Türkeş Hakkında” adlı makalede Atsız’ın ve Sançar’ın Türkeş’e açıktan destek verdikleri görülmektedir.

Atsız 1966 ile 1968 yılları arasında yayınladığı makaleler aracılığıyla bir yandan komünizme yönelik yeni eleştiriler getirirken diğer yandan Kürtçülüğü yeren ve Kürtçülük karşıtı birçok makale kaleme alır. Özellikle 1967 yılında kaleme aldığı, Ötüken dergisinin 45. Sayısında yayınlanan “Bağımsız Kürt Devleti Propagandası” adlı makalesi o dönem oldukça dikkat çeker. Atsız 8 Ağustos 1969’da sağlık sorunları sebebiyle yurt dışına çıkar, dönüşü ise 28 Eylül 1969’dur. 1970’te ise ilk ağır soğuk algınlığını geçirir, 1970’lerde Genç Ülkücüler Teşkilatının kuruluşunu ve teşkilatlanmasını Ötüken dergisi aracılığıyla destekler. 1972’de bronşit tanısı koyulur. 13 Kasım 1973 ile 22 Ocak 1974 yılları arasında hapiste geçirir. 11 Aralık 1975’te ebediyete intikal eder ve 13 Aralık 1975’te Karacaahmet Mezarlığı’na defnedilir.

2. Atsız ve Zehir Olarak Gördüğü Yabancı İdeolojiler “Sosyalizm, Masonluk, Siyasi Ümmetçilik, Kürtçülük”

Atsız, Türkiye’deki sosyalizm karşıtı tavır bakımından sembolleşmiş bir isimdir (Bayraktar, 2020: 273). Türkçüler olarak nitelendirilen ekipte Atsız’ın yanı sıra Alparslan Türkeş; Reha Oğuz Türkkan, Nejdet Sançar, Zeki Velidi Togan, Orhan Şaik Gökyay ve Orhan Seyfi Orhon gibi aydınlar yer alır ve bu ekip, sosyalist tandanstan gelen Reşat Suat Baraner, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Zeki Baştumar ve Behice Boran gibi isimleri “kızıl, moskof uşağı, vatan haini, Sovyet ajanı, Rusların maşası” gibi ifadelerle suçlarlar (Çolak, 2019: 175; Bayraktar, 2020: 263).

Atsız (1964) Sosyalizmi moda ve geçici bir heves olarak değerlendirir. O dünyanın gittikçe modaların etkisinde kaldığını ifade ederken modayı artık sadece iradesiz kadınları değil, fikir ve sanat alanını da etkisi altına alan bir faktör olarak görür. Günün birinde bir kitap ya da bir yazar moda olurken başka bir günde ise siyasi ve iktisadi bir rejimin popülerleştiğine dikkat çeker. Bu türlü son modalardan biri de ona göre sosyalizmdir. Atsız (12 Ekim 1965) sosyalizmi sinsi ve içten içe toplumu ele geçiren bir fikir olarak görmüştür. Atsız’a göre sosyalizm kanser gibidir. İlk yıllarında acı vermeden hiç belirti göstermeden bir toplumu ele geçirir ve sosyal yapıyı kemirir. Sosyal yapıda ve toplumda tepki başladığı zaman artık geç kalınmıştır. Bunu daha önlenilecek durumda iken ancak uzman hekimler ayırt edebilir.

Atsız’ın, sosyalizm karşıtlığının en temel sebeplerinden biri Ruslarla olan tarihsel ilişkilerimizle alakalıdır. 1798 ve 1833 tarihli Osmanlı Rus anlaşmalarını temele alarak bu iki millet arasında tarihsel bir düşmanlığın olduğuna dikkat çeker. Ruslarla yapılan ittifakların söylemden ibaret kaldığını, Ruslarla dostluk yapılabileceğini sananların, tarihin önemli aşamalarına bakmaları gerektiğini ifade eder (Atsız, 2016: 57). Onun ifadesiyle “moskof” Türklerin soy düşmanıdır. Sosyalizm ise moskof emperyalizminin bir aracıdır. Dolayısıyla sosyalizm, moskoflukla bütünleşmiş bulunduğundan, ona taraftarlık edenler de vatan hainidir. Atsız’ın tahayyülünde Türkçülük bakımından en alçak kesim sosyalizmin savunucularıdır (Atsız, 2016: 93).

Atsız sosyalizmin; milliyet, din, hürriyet ve dahası mülkiyetin aleyhinde olmasına şiddetle karşı çıkar. Mevcut uygulaması bakımından mülkiyeti, dini ve milliyeti de kabul etmiş olsa da son gaye olarak, bu öğelerin kaldıracağını öngörmüştür. Dolayısıyla insanlığın binlerce yılda elde ettiği olgunluğu kökünden yıkarak manevi buhrana yol açacağını, medeni olarak seviye ne olursa olsun, insanları psikolojik buhrana sevk edip hayvanlaştıracığını ifade etmiştir (Atsız, 12 Ekim 1965). Atsız'ın sosyalizme itirazının bir diğer sebebi ise onun tarihe ve bayrağa atfettiği değersizlikle alakalıdır. Ona göre sosyalizmde tarih bilinci, vatan aşkı, bayrağa saygı yoktur. Sosyalizmde bayrağın herhangi bir bez parçası kadar değeri vardır. Bu sebeple dünyaca ünlü bir Fransız Sosyalisti, Fransız bayrağını gübreleyip toprağa dikerek onun önemsizliğini göstermiştir (Atsız, 1964). Atsız'ın ve dolayısıyla Türkçü Turancı düşüncenin sosyalizme karşı oluşunun bir diğer sebebi de Türkçülüğün temel ideallerinden biri olan Turancılıkla alakalıdır. Sovyetler Birliği'nin, egemenlik alanındaki Türk toplulukları Turanın sınırları ve hedefleri dâhilindedir. Bu durum ise Turan idealini benimseyen Türkçülerin Sovyetler Birliği'ne ve sosyalizme olan karşıtlığını etkileyen nedenlerden birisidir (Bayraktar, 2020: 257).

Atsız hem dünya beynelmileciliğini yani sosyalizmi hem de İslam beynelmileciliğini, Türklüğü başa geçirmeyen ve Türklüğü ihmal eden veya yok sayan görüşler olarak görmüştür (Atsız, 2016: 53). Atsız, dincilerin ve siyasi ümmetçilerin tüm Müslümanları aynı çatı altında toplama fikrini, hilafetçilerin safсата görüşlerini eleştirir. Siyasi ümmetçileri, İslam beynelmileli düşüncesinde olup, Türklüğü İslam topluluğu içinde eritmek hayaline kapılmış olduklarından beynelmilelci olarak görür (Atsız, 2016: 51,52). Dolayısıyla Atsız'ın (22 Şubat 1968) İslam'ın beynelmileciliğine olan asıl itirazı, onun Türklüğü İslam potası içerisinde eritme düşüncesiyle alakalıdır. Bu noktada İslami beynelmileciliğin Türklük için sakıncalı ve tehlikeli olduğunu ifade eder.

Atsız, Masonluğu da bir fikir olarak düşman saymıştır. Masonluğu, kökleri dışarda olan, içeriği belli olmayan gizli bir cemiyet olarak tanımlamıştır. Masonluğu milliyetçi düşünceye sahip olmayanların başvurduğu Türkçülük karşıtı ve Yahudi propagandası yapan bir oluşum (Atsız, 2016: 94) olarak görür. Atsız'a göre Yahudiler hiçbir düşmanlık görmedikleri Türk milletine tarih boyunca ihanet etmişlerdir. İşgalci güçlerin bayraklarını ilk onlar açmışlardır. Atsız için Yahudiler, yalancı, korkak, seciyesiz, sinsî, kötü ve hain bir topluluktur. Bu konuda tarihsel öğelere de başvuran Atsız, “Çıfıt” ve “Çıfıt Çarşısı” gibi terimleri de temele alarak Yahudiler için köpek, hamam böceği ve domuz gibi benzetmeler de yapmıştır (Bölükbaşı, 2019: 311).

Atsız'ın karşı olduğu ve 1960'larda önlem alınmasının gerekliliğini vurguladığı fikirlerden birisi de Kürtçülüktür. Atsız (1967) Farısların gayet geri ve iptidai bir kolu olan İran, Türkiye ve Irak'ta yayılmış bulunan Kürtlerin bir devlet ve millet durumuna getirmek yolundaki isteklerin oldukça eskilere dayandığını ancak 1960'lardan itibaren bu fikrin giderek arttığını ifade eder. Atsız (1934), Kürtçülüğü destekleyen ve bu fikre zemin hazırlayan isimlere de karşı çıkmıştır. Ona göre Abdullah Cevdet bu milletin iki sağlam dayanağı olan milliyet ve din mefhumlarını yıkmaya çalışmıştır. Çünkü o bir Kürt milliyetperveridir. Türklüğü Kürtlükle yıkmamanın imkânsız olduğunu anladığı için hars ve ilim yoluyla yıkmaya çalışmıştır. Atsız (1966) Atatürk çağının Millî Eğitim Bakanlarından Vasıf Çınar ile İstiklal Mahkemeleri Kurulunda bulunan Ali Saip Ursavaş'ın da Kürt olduğunu belirtir. Ancak Atsız Atatürk'ün ortalığa saçtığı Türklük dehşeti sayesinde bu isimlerin aklına Türklükten ayrı Kürtlük diye bir şeyin gelmediğini ifade eder. Atsız'a göre Kürtçülüğün bir ürünü olan Şeyh Said isyanı bir Kürt ayaklanmasıdır.

Atsız tıpkı yabancı ideolojiler gibi Türklüğe ihanet edenlerin hiçbirinin Türk olmadığını dile getirir. Atsız'a göre (1934), memlekete ihanet eden Rıza Tevfik'in babası Arnavut, annesi Çerkez'dir. İngilizlere hizmet eden Ali Kemal'in dedesi Ermeni dönmesi iken Kurtuluş

Savaşı'nda ufak bir menfaat yüzünden milli mücadeleye sırtını dönen çeteci Ethem de Çerkez'dir. Mütareke yıllarında Türkçülüğün aleyhinde yıllarca yazı yazan Ahmet Cevat ise Giritlidir.

3. Atsız'ın Reçetesi: Türkçülük

Atsız'ın Türkçülüğü, Türkçü olarak nitelendirilen ve bu görüşün savunucularıyla oldukça etkileşim içerisinde. Atsız, sosyolojinin kurucusu ve öncüsü Ziya Gökalp'i Türkçülüğü sistematik hale getiren önemli bir isim olarak görür. Ona göre Namık Kemal vatan yolunda canını feda eden bir kahramandır. Zeki Velidi Togan Türkçülüğün ilmi önderlerindedir, Yusuf Akçura esaslı Türkçülerdendir, Mehmed Fuad Köprülü akademik Türkçülüğün en önde gelen isimlerindedir. Mehmet Sadık Aran, Azerbaycan Türkçülüğünün simge isimlerinden yalnızca biridir. Şöyle ki Atsız'a göre Aran tek bir Azeri genci yerleştirebilmek için hayatını vermekte bile en ufak tereddüt gösterecek kişi değildir. Atsız, Aran'a "Türkler için uğraşan bir Mustafa Kemal Atatürk ne ise ya da Gagavuzlar için uğraşan Hamdullah Suphi olduğu gibi Azeriler için çalışan bir Ataazeri var. O da sensin" demiştir. Ahmed Ağaoğlu, İshaki Ayaz, Zâkir Kadiri, Abdullah Battal Taymas, Sadri Maksudi, Reşit Rahmeti Arat, Nimet Kurat Akdes, Ahmet Temir, Abdülkadir İnan ve diğerleri gibi Ahmet Caferoğlu da Atsız'ın Türkçülüğünün etkileşim halinde olduğu isimlerdir.

Milliyetçiliği ve dolayısıyla Atsız'ın Türkçülüğünü bir olgu ve düşünce biçimi olarak tanımlayabilmenin en temel yolu millet kavramının ne olduğu sorusuna doğru cevap vermektir. Millet kavramı Batı dillerinde natio, Türk dilinde ise halk ve kavim gibi kelimelerle iç içe kullanılmaktadır (Alpdoğan, 2021: 5). Fransızlar için millet, o vatanın içerisinde mevcut bulunan ve birbirine karışan bireylerin anlamlı topluluğudur. İngilizler içinse millet devletin ürünüdür. Fransızlarda önce millet sonra devlet gelirken İngilizler için önce devletin sonra vatan ve milletin geldiği görülür (Atsız, 1941). Bu karmaşık görüntü içerisinde Atsız (1948), milleti birçok unsurdan meydana gelen ortak bir tarihin ürünü ve sonucu olarak görür. Dolayısıyla o ortak tarihsel zemine sahip olmayan insanların bir millet halinde toplu yaşamalarının ilerleyen süreçte manevî bir rahatsızlık doğuracağına inanmıştır. Atsız'ın milleti tanımlarken öne sürdüğü görüşler, onun Türkçülüğünün de temelini oluşturmaktadır.

Atsız düzene girmiş topluluklarda yani milletler arasında tarihsel süreçte meydana gelen çatışmalara dikkat çekmiştir. Milletlerin binlerce yıldan beri var olduğunu ve amansız savaşlar sonucunda kaybedenlerin tarih sahnesinden silindiğini ifade eder. Atsız'a göre (2016: 7), milletler var olduğu süre boyunca, her zaman birbiriyle savaş içinde olmuşlardır. O insanlık tarihinin bu aşamasında barışçılığı, barışseverliği ve savaş aleyhinde bulunmayı oyalanmadan ibaret olarak görmüş barış olacağına, inanan budala milletlerin ise bunun acısını bağımsızlıklarını ve haysiyetlerini kaybederek çekeceğini ifade etmiştir. Atsız'a göre (1971) hakikat şudur ki günümüzde milletler birbirini aldatarak, güler yüz göstererek arkalarından kuyularını kazmak ve dost maskesi altında çıkar sağlamakla meşguldürler. Atsız'a göre (11 Nisan 1973), milletler ve dinler arasındaki savaş sosyal bir kanundur ve toplumlar yayılmak için çatışır, çarpışır, bunun için her fırsattan yararlanır. Böyle bir sosyal kanun olmasaydı "barışçı İsa'nın dinindeki milletler asırlarca savaşmaz, Budist Japonlar savaşın sözünü dahi etmez, kardeş Müslümanlar birbirinin canına kastetmezdi".

Atsız bu değerlendirmeleriyle günümüzü daha önce hiç olmadığı kadar milliyetçilik çağı olarak görür. Tarihsel süreçte gözlenebilen ve dikkat çeken bu çatışma ortamına günümüzde ideolojik harbinde eklediğini dile getirir. Atsız yabancı ideolojilerin milletlerin benliklerini kemirerek onlara yeni modalar sunarak ve onları yönlendirerek toplumu kendi içerisinde yabancılaşmaya götürdüğünü ifade etmiştir. Dolayısıyla Atsız yabancı ideolojileri milletlere

enjekte edilen birer zehir olarak görmüştür. Atsız (2016: 40) faydası ya da zararı ortaya koyulmaksızın tarafsız bir değerlendirme yapıldığında Komünizm Rusya’dan, Masonluk Yahudiliğin inanç biçiminden, Faşizm Almanya ve İtalya’dan, yine ekonomik alanda liberalizmin ve devletçiliğin de yabancı ülkelerde doğan fikirler olduğu ifade eder. Atsız (2016: 34) yalnız Yahudilere karşı güdülen Alman ırkçılığı ile her millete karşı bir korunma prensibi olarak ileri sürülen Türkçülüğün hiçbir benzer yönünün bulunmadığına dikkat çeker. Ayrıca Türkçülüğün Alman ırkçılığından çok eski olduğunu belgelere dayandırır. Tarihsel savaş ortamına ve ideolojik harbe dikkat çeken Atsız (2016: 27), Türkçülüğü dış tehlikelere, savaşlara ve kökü dışarıda olan ideolojilere karşı bir reçete olarak sunmuştur. Ona göre Türkiye’deki fikir akımları içerisinde yabancı bir kültürden aktarılmayan tek düşünce biçimi Türkçülüktür. “Türkçülük, Türk milliyetçiliğinin adıdır. Kelimenin sonundaki ek, yerine göre mensupluk, sevgi, taraftarlık gösteren” bir ektir.

Atsız (2016: 28) Türkçülüğün, dört kaynaktan beslendiğini ifade etmektedir. Bu kaynaklardan ilki Türk milletinin bilinçaltında yüzyıllardan beri var olan milliyetçiliktir. İkincisi Tanzimat’ın ilanıya, halkçı bir hareketin Türklerde de uygulanmasını isteyen milliyetçilik hareketidir. Üçüncüsü Osmanlı’nın içindeki yabancı tebaanın ihaneti sebebiyle doğan tepkiyle canlanırken sonuncusu ise Türklerin yüzyıllardan beri çektiği sıkıntılarla alakalıdır. Atsız’ın Türkçülük anlayışının bir diğer boyutunu ise Türklüğe bütüncül bir yaklaşım sergilemesi oluşturmaktadır. O Türk milletini bir bütün olarak ele aldığı için Türkçülüğün ancak ve ancak bütün Türkleri kapsarsa başarıya ulaşabileceğini düşünür. Atsız (1972), Bu nedenle eksik ve yanlış milliyetçiliklerin hepsini reddeder. Ona göre Türkçüler için İzmir’i düşmandan kurtarmak üzere yapılan savaşla Kıbrıs’ı, Kerkük ya da Azerbaycan’ı, Türkistan’ı kurtarmak için gerçekleştirilecek olan savaşlar arasında zihniyet açısından hiçbir fark söz konusu değildir.

Atsız (2016: 98) Türkçülüğü, din kadar derin ve tasavvuf gibi mistik bir sistem olarak görür. Türkçülüğü büyük bir ihtişama sahip kutsal bir fikir olarak tanımlar. Atsız’ın (1952; 2016: 36) Türkçülüğü bu yönüyle bir fikir olduğu kadar aynı zamanda bir inanç sistemidir. İnanç boyutunu içerisinde barındırdığı için tartışmasız ve tenkitsiz kabul olunur. Türkçülüğün tartışılacak ve tenkit edilecek tarafı kökleri ya da esası değil, ayrıntılarıdır. Atsız’da Türkçülük disiplinli bir milleti esas alır. Atsız (1952) disiplinli milleti fertlerin devlete, devletin de fertlere zarar vermeyeceği, devletin ferde, ferdin de devlete karşı hak ve sorumluluklarının olduğu bir sistem olarak kabul etmiştir. Fert ve devlet arasındaki ilişkide Atsız (2016: 29), Türkçülüğün bu sisteme katkısını görev ve ahlak bilinci üzerinden dile getirir. Ona göre sosyal sistem içerisindeki sosyal role sahip bireylere büyük görev düşer. Mesela subay hiç yorulmadan talimini yaparsa, öğretmen bıkmadan öğreticiliğini yaparsa, memur halka kolaylık göstermeye devam ederse, doktor her şeyden önce yurttaşlarının sağlığı ile ilgilenirse, öğrenci her şeyden önce dersine odaklanırsa disiplinli millet ancak bu aşamada vücut bulur.

Atsız Türkçülüğün ülkü boyutunu vurgulamıştır. O milletleri savaşa hazırlayan, yabancı ideolojilerin zehrine karşı koruyan ve bu ideolojilerin çeşitli yönlendirmelerine karşı kalkan görevi gören iki vasıtaya dikkat çeker (Atsız, 2016: 7). Bunlardan birincisi teknik vasıtalar iken, ikincisi ruhi vasıtalarlardır. Ruhi vasıtayı "ülkü" olarak adlandırmıştır. Milli ülküler yüzyıllar boyunca değişmezler. Onların değişen tarafları ana çizgileri değil, teferruatlarıdır (Atsız, 27 Ekim 1950). Ona göre ülküler milletlerin manevi yönünü tayin eder, milletleri yüceltir ve sosyal sistem içerisinde bireyleri bir hedef uğruna çabalamaya sevk eder. Ona göre insanları insan yapan büyük bir ülkünün ardında koşmalarıdır (Atsız, 22 Şubat 1968). Atsız (2016: 18) millî ülküleri, milletleri yüzyıllar boyunca ayakta tutacak enerji kaynağı olarak görür. Atsız’a göre (2016: 11) ülküsüz topluluk ilerlemesi imkânsız olan bir kitle iken, ülkülü topluluk yürüyen bir yığındır. Ülkü milleti

aynı yolda yürüten bir kuvvettir ki, bu uğurda insanlar birbirlerine karşı gönülden bir söz vermiş gibidirler. Ülkülerin bu manevi önemi sebebiyle onlara "maddi faydası nedir?", "uygulanabilir?" mi diye bakmak doğru değildir. Atsız'a göre (2016: 14) hiçbir inanç, hiçbir ülkü riyazi mantığa vurulmaz, çünkü Tanrı'nın varlığı da riyazi metot ile ispat edilememiştir. Fakat milyarlarca insan ona inanmakta ve bu inançtan güç almaktadır. Atsız (2016: 8), ülkülerin millî üstünlük inancında ve büyüme isteğinde yattığını ifade eder. Ona göre millî ülküler, toplulukların yaratıcı kuvvetidir. Bütün yaratıcı güçler gibi, aykırıları yok etmek özelliğine sahiptir. Bu sebeple Atsız'a göre (2016: 26) ülküler, aykırılıkları yok etmek adına kandan, fedakarlıktan ve kahramanlıktan beslenirler. Bir millet, ülküsüne ulaşmak adına ırmaklar gibi kan akıtır, yığınla da can alır ve ülkeye ulaşmak için kanla, kılıçla, dövüşle mücadeleye girilir. Çünkü "Ülkü bir dindir. Kahramanlar ve şehitler ister".

Atsız ve Türkçülük konusunda üzerinde durulması gereken bir diğer husus da onun Türkçünün vasıflarını ortaya koyarken nelere dikkat ettiği ve kimleri Türkçü olarak gördüğü ile ilgilidir. Atsız'a göre (1972) her milliyetçiyi Türkçü olarak görmek yanlıştır. Milliyetçilik oldukça genel bir deyimdir dolayısıyla her birey az ya da çok milliyetçidir. Ona göre Türkiye'nin bütünlüğü ve güvenliğini düşünmek şüphesiz milliyetçiliktir ancak gerçek anlamda Türkçü olmak bundan ibaret değildir. Her önüne gelen Türkçü olamayacağı gibi, her Türkçüyü diyen de Türkçü olamaz (Atsız, 2016: 29).

Atsız'ın Türkçü olmak ya da olabilmek konusunda, dikkat çektiği temel husus Türkçülük kimliğinin içselleştirilmesiyle alakalıdır. Atsız (2016: 35; 20 Ekim 1950), Türkçüyü, öncelikle Türk soyunun üstünlüğüne inanmış olan kimse olarak tanımlar. Ona göre Türkçü bilir ki, bugün görülen geri ve kötü olduğu ne varsa, hepsi, geçici bir hastalıktır. Tarihte milleti ve ülkeyi ileri götüren, zaferden zafere yürüten ahlakın hepsi kanımızda, ruhumuzda ve dolayısıyla içimizde gizli bir halde yaşamakta, uygun fırsatı kollamaktadır. Atsız'a göre (2016: 54), Türkçüler sosyal adaletçi olmalıdır. Türkçü milli çıkarları şahısların üstünde tutarak, milli mukaddeslere ve tarihe saygı gösteren, vazife ahlakı yüksek olan, haksızlığa karşı savaşırken pervasızca atılan insandır (Atsız, 20 Ekim 1950). Bu nedenle Türkçü eyyamperest ve dalkavukluktan uzaktır. En büyük savaşı kendi nefesine karşı verir. Milli kahramanlara büyük saygı gösterir, fakat milli kahramanların yanlışlarını da varsa söylemekten çekinmez ve hiçbir sebeple, kahraman olmayana kahramanlık unvanı vermez. Kısacası Türkçünün şiarı soğukkanlılık, ağırbaşlılık ve mütevazılıktır (Atsız, 27 Ekim 1950).

Atsız'ın Türkçü olarak kimi ya da kimleri gördüğünü anlamak için, onun kaleme aldığı yazılar aracılığıyla kimi ya da kimleri kutsallaştırdığına bakmak yeterlidir. Atsız'a göre (2016: 59), Gökalp, Türkçülük fikrinin şimdiye kadar gelen ilk ve son teşkilatçısıdır. Türkçülüğü büyük bir dağınıklıktan kurtararak, çekidüzen verip daha şuurlu hale getirerek onu ilmileştirmiştir. Bu nedenle Atsız'a göre büyük bir Türkçü olan Ziya Gökalp'in Türklüğe yaptığı hizmette kendi kadar büyüktür. Ayrıca Atsız (1962) Gökalp düşmanlığını, doğrudan Türk düşmanlığı olarak görmüştür. Atsız için millet yolunda ölen Namık Kemal de kahraman bir Türkçüdür. Türkistan'da milli şuuru uyandırmak için ölümü göze alan ve Rus makinalısına at üstünde meydan okuyan Enver Paşa da büyük bir Türkçüdür (Atsız, 1939). Türkçülük bakımından Aksak Temur da Yıldırım Bayezid kadar Türk'tür ve Türkçüdür (Atsız, 1952). Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk de Turancı ve Türkçüdür (Atsız, 31 Mayıs 1968).

Atsız'ın reçete olarak sunduğu Türkçülük fikrini ele alırken dikkat edilmesi gereken bir diğer konu ise Turancılık hakkındaki fikirlerdir. Atsız'a göre dünyanın bütün Türkleri, Türkiye'ye Kâbe gibi baktığı için (Atsız, 2016: 86) Türkiye Türklerine yürütücülük misyonu yüklenmiştir. Atsız (2016: 85) Turancılığı, en basit haliyle bütün Türklerin birleşmesi olarak tanımlar.

Turancılığın halktaki karşılığını ise Kızılelma ülküsü olarak tanımlar. Kızılelma yükseklik fikrinin, ilahi bir gayenin timsali haline gelmiştir (Atsız, 2016: 12). Dolayısıyla Turancılık ile Kızılelma aynı şeyleri ifade etmektedir.

Atsız (30 Nisan, 1973) için Turancılık en kutlu hedeftir. Atsız’a göre bütün Türkleri birleştirmek Türkçülerin en doğal hakkı ve görevidir. Bu hak ve görevi içerisinde barındırdığı için, Turancılık büyüklük düşüncesidir. Ona göre sebebi her ne olursa olsun, başka milletlerin buyruğu altına düşmüş olan Türkleri bir tek devlet haline getirmek haklı ve akla uygundur (Atsız, 2016: 12). Dolayısıyla asil bir düşüncedir. Atsız (22 Şubat 1968) Turancılığı yalnızca romantik bir hayal olarak görmez. Ona göre millî ülkülerde romantizm bulunmakla beraber Turancılık, aslında gerçeklere dayanan, açık ve kesin amaçları olan sistematik bir düşüncedir. Turancılığın içerisinde barındırdığı uygulanma zemini itibariyle Atsız onu milleti hızlandıran, ahlâka ve erdeme dayalı kutlu bir ülkü olarak görür. Atsız’a göre “Moskofun ülkesi viran olacak; Türkiye büyüüp Turan olacak diyen” Gökalp’te (Atsız, 22 Şubat 1968), Japon elçisine “Bir gün Çin seddinde buluşacağız” diyen (Atsız, 22 Şubat 1968), Atatürk de Turancıdır. Atsız’a göre Turancılığı eleştirebilmek için damarlarındaki kanı yabancı hissetmek, komünist yani vatan haini olmak veya millî tarihi Malazgirt’ten başlatacak kadar tarih cahili ve budala olmak lâzımdır (Atsız, 30 Nisan, 1973).

Görüldüğü üzere Atsız’ın Türkçülüğünde ve maddeleştirdiği Türkçü tanımlarında doğrudan bir ırk karşıtlığı ve ayırımı söz konusu değildir. Fakat diğer milletlerin, kendilerini bizden ayrı saymaları karşısında, Türk’ün de kendisine dönmesi gerektiğini ifade eder (Dağ, 2010: 56). Diğer taraftan Atsız’ın muhatap kaldığı bir diğer konu ise kafatasçılıkla itham edilmesidir. Hâlbuki hem Yağmur Atsız’ın bu olaydan bahsettiği “Ömrümün İlk 65 Yılı” eserinde hem de çarpıtılarak aktarılan haberlere yaptığı itirazlarda anlaşılacaktır ki bu kafatası ölçme işi tamamen bir dalga geçme ve şakadan ibarettir (Özkan, 2019: 946).

Kısacası milliyetçilik ve dolayısıyla Türkçülük, sosyal yapı içerisindeki eylemsel boyutu sebebiyle, işlevsel açıdan bütün sosyal organizasyonlara doğrudan etki edebilmektedir (Alpdoğan, 2021: 6). Bu büyük önemi sebebiyle Atsız Türkçülüğü iç ve dış tehlikelere karşı her şeyden güçlü bir panzehir olarak görmüş ve yabancı ideolojilere ve dış düşmanlara karşı milli kalkınma programını şu maddeler üzerinden temellendirmiştir: Türkçülük, milli gelenekçilik, arınmış Türkçecilik, yasacılık, toplumculuk, şuurlu demokrasi taraftarlığı, ahlakçılık, bilimcilik, teknikçilik (Atsız, 2016: 107). Her bir ilke Atsız’a göre (1941) İlkokullardan başlayarak bütün okul kitaplarında büyük bir dikkatle uygulanıp açık bir dille aktarılırken, öğretmenlere üzerlerine düşen büyük vazife anlatılmalıdır.

3.1. Reçetenin Dayanağı Olarak Tarih ve Dil

Türkiye’de tarih felsefesi alanında yapılmış birçok çalışma olsa da tarih ile ilgili ya da tarih kuramlarının incelenmesine yönelik hâkim bir Türk tarih ekolü yoktur. Atsız’da tarih alanında çalışmalar yapmış ve tarih felsefine bilimsel anlamda yaklaşmış önemli aydınlandandır (Yılmaz, 2015: 475). Atsız (2016: 10) tarih metodu denilen şeyi tarihçilerin uydurduğunu ifade etmiştir. Ona göre tarihçinin mantıktan başka metodu olmamalıdır. Tarihin karanlıkları arasında kalmış bir olayın doğrusunu ortaya çıkarmak için veya doğruya yakın bir ihtimali ileri sürmek için mantıklı bir aydın olmak yeterlidir. Atsız’a göre bu işi doğru şekilde yapabilmek için tarih metotlarını ezberlemeye gerek yoktur çünkü tarih metotları zamana, millete ve şahıslara göre farklılık gösterir.

Atsız Türk tarihçiliğinin yanlışlarına dikkat çekerek, Türk tarihiyle ilgili kendi sınıflamasını ve tarih metodunu ortaya koymuştur. Atsız’a göre (1941), Türk tarihi aralıksızdır ve

çeşitli parçalardan oluşan bir bütündür. Asıl mesele ise tarihi sistemleştirmekten ibarettir. O Osmanlı devletinin yıkılıp, onun yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Atsız Osmanlı devletinin değil sadece Osmanlı hanedanının yıkıldığını ifade etmektedir. Ayrıca Atsız 1932 yılında düzenlenen 1. Tarih Kongresi'nde işlenen başlıca konulardan biri olarak ilk çağ Anadolu uygarlıklarından Hititlerin Türk olduğu fikrine de bilimsel verileri esas alıp yeterli veri olmadığı görüşüyle karşı çıkmıştır (Özkan, 2019: 959).

Atsız (1951) Türk milletini aşağı yukarı 3000 yıllık maziye sahip olan genç milletlerden biri olarak görür. Ona göre Türk milleti büyük medeniyetler kurmasına rağmen genç millet olmanın iki mühim vasfını taşır. Bunlardan ilki Türk dili ile alakalıdır. Atsız Türk dilinin kesin halini almadığını savunur. Bir diğer konu ise aydınlar yetiştirmesine rağmen toplumun bir kısmının yarı göçebe yaşamasıdır. Atsız (2016: 17), 3000 yıllık tarihe sahip olan Türk toplumunu 3 çağa ayırarak inceler. İlk çağ en eski zamanlardan milattan önceki yedinci asra kadar olan çağdır. Buna Türklerin ilk çağı, der. 2. çağı milattan önce 7'nci asırdan başlatarak milattan sonra 6'ncı asra kadar getirir. Bu çağ ile ilgili Türk tarihi hakkında epeyce bilgimiz vardır. Fakat bu bilgileri yabancı kaynaklardan geldiği için bu çağı nisbî tarih çağı olarak adlandırır. 3. Çağı ise 6'ncı asrın ortasından sonraki çağdan başlatır ve bu çağda Türkler de kendileri için tarihi kaynaklar bıraktıklarından, buna da Türklerin tarihi çağı, der. Türklerin tarihi çağını da şöylece üçe ayırır: Birincisi, Uzak Doğu medeniyeti çevresinde Türk tarihi (552-940). İkincisi, Yakın Doğu (= İslam) medeniyeti çevresinde Türk tarihi (940- 1840) Üçüncüsü, Batı medeniyeti çevresinde Türk tarihi (1840'tan başlayarak günümüze kadar gelir. Kısacası Atsız modern tarihçiliği esas alıp Türk tarihini sistematik bir şekilde kurgulayarak tarihte Doğu Türkeli ve Batı Türkeli olmak üzere iki büyük Türk devletinin olduğunu ifade etmektedir. Doğu ve Batıdaki hanedanlıkların ayrılmaz parçalar olduğunu resmî tarih anlayışı gereği 92. yılında olan devletimizin onun tezine göre 975 yaşında olması gerekir (Yılmaz, 2015: 481).

Atsız (1951) için tarih bilinci milli bir hafıza demektir. Atsız'a göre (2016: 10), tarih bir milletin en büyük savunma mekanizmasıdır. Tarih işlevsel açıdan büyük bir öneme sahiptir. Tarihin millete en büyük faydası milli ahlak ve millî siyaset alanlarındadır. Bu nedenle tarihi olan ve bu tarihi bilen milletler, tarihi olmayan milletlere oranla daha kuvvetli ve daha güçlüdürler. Tarihi bilen bireyler millî kudreti ve millî kusurları da bildiği için özellikle milleti yöneten bireylerin tarih bilmesi gerekir. Kısacası hem bireyler hem de milletler için tarih dayanılacak en büyük kuvvettir. Atsız'a göre (1932) tarihe sövmek moda haline gelmiştir. Onun için tarihe sövmek bir diğer yönüyle millet ve milliyet düşmanlığıdır. Atsız bu eylemde bulunan toplumsal tipleri "aramızda öyle piçlere rast geliyorduk ki yalnız maziye sövmekle, milliyeti inkâr etmekle kalmıyorlar, bu fikirlerini matbuatla yayarak sarsılmaya meyyal olanları da sarsıyorlardı" diyerek yoğun şekilde eleştirmiştir

Atsız'ın tarihe yüklediği millî terbiye ve irade bağlamını kaleme aldığı edebî eserlerde de görmekteyiz. Geçmişini kullanarak ideal olanı somut bir şekilde göstermeye çalışan Atsız, Türk milleti için ideal tipler ve çeşitli modeller sunmuştur (Yılmaz, 2015: 476). Bu nedenle Türk kültür ve mitolojisini eserlerinde yoğun biçimde işlemiştir. Atsız mitolojik olanı edebî metne yansıtıran özellikle millî kimlik inşası oluşturmaya özen göstermiştir. O, Türk kültür ve mitolojisi hakkında bir farkındalık yaratarak bu farkındalığı okuyucunun millî bir şuur oluşturması için kullanmıştır (Boza, 2020: 261). Özellikle kahramanlık mitlerini ele alırken (Aslan, 2016: 77), bu mitler mitolojik öğeler barındırıp o güne kadar bilinmeyen tarihi gerçekleri de açığa çıkartmak gibi bir misyon üstlenmiştir. Mesela Bozkurtların Ölümü romanının kahramanı olan Kürşad basit bir karakteri değil, Türk tarihinde önemli yeri olan gerçek bir kişiliktir (Özkan, 2019: 955). Atsız kurguladığı ve hâlihazırda yaşamış olan "Kürşad" imgesi aracılığıyla eski Türklerin kültürünü ve

özelliklerini yeni devletin vatandaşlarına aşlamak istemiştir (Güntürk, 2018: 2). Kısacası Atsız, tarih olgusunu, sadece geçmişte yaşanmış olaylar ve basit gelişmeler olarak değil, tarihsel süreç boyunca toplumun faydası için kullanılabilir, milli bilinci oluşturan, geliştiren ve yönlendiren bir olgu olarak görmektedir (Tokat, 2019: 68).

Atsız'ın tarihin yanı sıra sosyalizme karşı bir silah olarak gördüğü temel araçlardan biri de dildir. Dil ve iletişimsel belleğin tahribi, bütün topluluklar için kendi atalarını tanımanın, tarihiyle ve bütün değerler sistemiyle olan iletişiminin önündeki en büyük engel (Aslan, 2016: 109) olduğu için Atsız, dili yeni nesilleri tarih bilincini aşılamanın temel aracı olarak görür. Atsız dil olgusu için oldukça realist ve bilimsel tespitlere imza atmıştır. Ona göre dilin gelişmesi için medeniyetin de gelişmesi gerekir. Bozkır kültüründe yaşayan Türk milletinin dilinin yaşam şartları dolayısıyla edebî olarak geri kalması normal olsa da (Güntürk, 2018: 61), Türk dilinin daha ileriye taşınmasını gerekmektedir. Atsız'a göre (1941) bütün ilmî terimler Türkçeleştirilmelidir. Türkçeleştirilen yeni terimlerle yazılmış kitaplar hızla piyasaya sürülmelidir. Üniversitelerde bulunan terim komisyonları Türkçü bir zihniyetle hareket etmediği için bunu tam anlamıyla gerçekleştirilememektedir.

Atsız tarih ve dilin yanı sıra sosyalizm karşısında din olgusunun da bir kalkan olarak kullanılması gerektiğini ima eden ifadeler kullanmıştır. Bu minvalde din olgusunu sahiplenmiştir (Sanlı, 2010: 133). Atsız din olgusunu kalkan olarak kullanırken, laik duyarlılık sergilemiş ve İslam'ın ilahi niteliğini sorgulamıştır. Atsız'ın din konusunda dikkat çeken bir diğer yönü de tasavvuf düşüncesine şiddetle karşı çıkmasıdır. Ayrıca din ve siyaseti ayrı iki olgu olarak tanımlamış ve din olgusunun siyasal maksatlar için kullanılmasını eleştirmiştir. Bu eleştiri Atsız'ı İslamcı tandanstan birçok cemaat ve tarikatla mücadeleye itmiştir (Sanlı, 2010: 133).

SONUÇ

Hüseyin Nihal Atsız 70 yıllık yaşam öyküsüne birçok sosyolojik olgu sığdırmıştır. Bu olguların her biri dönemin sosyolojik şartlarıyla beraber ele alındığında onun yaptıkları büyük bir cesaret işidir. O inandığı şeyleri savunmaktan asla çekinmemiş, kendini ait hissettiği Türkçülük fikrinin ileriye taşınması için birçok bedel ödemiş, defalarca hapis cezasına çarptırılmış, işkenceler görmüş, ömrünü bu fikre adamıştır. Atsız öncesi Türkçülüğe dair ilk emareleri Orhun yazıtlarına kadar götürmek mümkünken Atsız bu dönemi Türk milletinin bilinçaltındaki milliyetçilik olarak adlandırır. İdeolojik anlamda ise Türkçülük Osmanlı aydınının kurtuluş reçetesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesidir. Atsız'la beraber farklı ve yeni bir anlam kazanan Türkçülük, onun fikirleri aracılığıyla batı temelli zehirler olarak nitelediği ideolojilere karşı bir savunma mekanizması olarak konumlandırılmıştır. Bu yönüyle Atsız'ın Türkçülüğü, Türk olmayan unsurlara karşı bir savunma mekanizması olarak görülebilir. Atsız bu savunma mekanizmasını, kendi ifadesiyle toplumu kanser gibi saran sosyalizme, İslam'ı beynelmilelciliğe, Kürtçülüğe karşı, Türk için Türk'e doğru anlayışıyla bir set olarak tasarlamıştır. Bu tasarıma dair yeni bir model geliştirmiş, bu model aracılığıyla Türkçülüğün gelişimini hedeflemiştir. Atsız geliştirdiği sosyal modelde tarihi ve dili oldukça önemsemiş ve Türkçülüğün bu iki faktör aracılığıyla yükselbileceğini düşünmüştür. Atsız'ın Türkçü toplumsal modele ulaşmanın aracı olarak gördüğü en önemli saik ise eğitimidir. O eğitim aracılığıyla yeni bir toplum inşa edilebileceğini savunmuştur. Kısacası Atsız, Türkçülüğü açıklamış, şiirleştirmiş, kutsallaştırmış ve panzehirleşmiştir.

KAYNAKÇA

- AKSAKAL, Erdi (2014). Muhafazakâr Ütopist Aydın: Hüseyin Nihal Atsız ve Romanları, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ALPDOĞAN, Fatih Furkan (2021). Alparslan Türkeş: Lider Portresinin Sosyolojik Boyutları, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ANADOL, Cemal (Tarihsiz). Haksızlığa Yolsuzluğa Siyonizme Komünizme Her Türlü Emperyalizme Karşı Türkeş. İstanbul: Milliyetçi Anadolu yayınları.
- ASLAN, Burcu (2016). Hüseyin Nihal Atsız'ın Romanlarında Mili Romantik Duyuş Tarzı, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (15 Ağustos 1932). "Maziye İnkâr Edenler, Darülfünun ve Millî Tarih Kongresi", Atsız Mecmua, Sayı: 16.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (16 Temmuz 1934). "Türk ırkı=Türk milleti", Orhun: Sayı: 9
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (1939). "Cihan tarihinin en büyük kahramanı Kürşad", Kopuz, Sayı: 3
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (9 Ağustos, 1941). "Türk tarihine bakışımız nasıl olmalıdır", Çınaraltı, pp.?
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (1941). "Dilimizi Türkçeleştirmek için ameli yollar", Çınaraltı, Sayı:5
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (1 Ekim 1943). "Türkçülük", Orkun Dergisi, sayı:10.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (1946). "3 Mayıs 1944(1)". Kür Şad, Sayı: 2
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (1947). "Hasan Ali hesap vermeli", Altın Işık, Sayı: 5
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (Mart 1947). "Büyük adam", Özleyiş, Sayı:6.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (29 Kasım 1948). "Türk tarihinin meseleleri", Yeni Sabah, pp.?
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (20 Ekim 1950). "Türkçü kimdir?", Orkun Sayı: 3.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (27 Ekim 1950). "Türkçülük değişmez bir fikirdir", Orkun, Sayı: 4.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (20 Nisan 1951). "Tarih şuuru", Orkun, Sayı: 29.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (18 Ocak 1952). "Veda", Orkun, Sayı: 68
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (1962). "Ziya Gökalp", Orkun, Sayı: 1
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (5 Şubat 1964). "Türk milletinin asıl meseleleri", Ötüken, Sayı: 2.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (15 Haziran 1964) "İşte Komünizm", Ötüken, Sayı:6
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (10 Haziran 1965). "Yok Olmaya Mahkûm Olanlar", Ötüken. Sayı: 19.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (12 Ekim 1965). "Komünistler", Orkun, Sayı: 22
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (18 Nisan 1966). "Kürtler ve Komünistler", Ötüken, Sayı: 28
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (19 Ağustos 1967). "Bağımsız Kürt Devleti Propagandası", Ötüken, Sayı: 45.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (22 Şubat 1968). "Turancılık Romantik Bir Hayal Değildir". Ötüken, Sayı: 3.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (31 Mayıs 1968). "Turancılık ve Faruk Güven", Ötüken, Sayı:6.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (Ocak 1970), "İran Türkleri (2)". Ötüken. Sayı: 1.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (1971). "Türkiye ve Kıbrıs", Ötüken. Sayı: 85
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (9 Ağustos 1971). "Malazgirt'in 900. Yıl Dönümü ve Milli Kültür", Ötüken, Sayı: 8
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (26 Temmuz 1972). "Türkçülük ve Siyaset", Ötüken.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (11 Nisan 1973). "3 Mayıs 1944(2)". Ötüken, Sayı: 5
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (30 Nisan 1973). "Turancılık", Ötüken, Sayı: 6.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal (2014). "Türk Tarihi üzerinde Toplamalar", 5.bs. İstanbul: Ötüken Yayınevi.

- ATSIZ, Hüseyin Nihal (2016). Türk ülküsü. 16. Bs. İrfan Yayıncılık: İstanbul.
- BAYRAKTAR, Özgür (2020). “Türkiye’de Anti-Komünist Söylem ve Nihal Atsız”. *Kafdağı*, 5(2), 256-275.
- BEYHAN, Alper (2019). Hüseyin Nihal Atsız’ın Romanlarında Siyasi Sosyal ve Tarihi Meseleler, Yüksek Lisans Tezi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BOZA, Büşra (2020). “Hüseyin Nihal Atsız’ın Sanat Eserlerinin Arketipsel Eleştiri Yöntemi ile Tahlili”, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BÖLÜKBAŞI, Yusuf Ziya (2019). “Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm: Hüseyin Nihal Atsız Yazıları Üzerine Bir İnceleme”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 293-320.
- CENGİZ, Fatih Çağatay (2020). “Nihal Atsız’daki Kemalizm: Millî ve Seküler Bir Dinin İzini Sürmek”. *Mülkiye Dergisi*, 44(1), 37-64.
- CİN, Halil (2018). “Hüseyin Nihal Atsız’ın çıkardığı *Orkun Dergisi*’nde (6 ekim 1950-18 ocak 1952) Dil, Kültür ve Milliyetçilik Hakkındaki Yazılar”. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(8), 385-397.
- ÇOLAK, Çağrı (2019). 1944 Irkçılık–Turancılık davası: tutuklamalar, işkenceler, savunmalar. Ed. Yeliz Okay. İçinde: *Turan ve Turancılık: Edebiyat Sosyoloji ve Jeopolitikte Kavram Kuram Anlam Konum*. Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- DAĞ, Çiğdem (2010). Hüseyin Nihal Atsız’ın Türk kültür tarihindeki yeri, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DELİORMAN, Altan (2013). *Atsız, Hayatı Görüşleri Eserleri*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- DEMİR, Konur Alp (2018). “Hüseyin Nihal Atsız’ın Türkçülük mücadelesinin Türk devlet yönetimindeki algılanış biçimi üzerine bir değerlendirme”. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 167-178.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2018). *Atsız: Türkçülüğün Mistik Önderi*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- GÜNTÜRK, Sümeyra (2018). Hüseyin Nihal Atsız’da Kimlik Kültür Eğitim Kavramları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- İŞİK, Fuad (2016). *Başbuğ Türkeş*, İstanbul: Kriminal Kitaplar.
- İPEK, Göktug (2016). “Basında Sabahattin Ali-Nihal Atsız davası”. *Akademik Bakış Dergisi*, 55, 272-287.
- ÖNER, Sakin (1977). *Nihal Atsız*, İstanbul: Toker Yayınları.
- ÖZDEMİR, Cihan (2007). *Atsız Bey: Hüseyin Nihal Atsız’ın Hayatı, Fikirleri ve Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Ötüken Yayınları, İstanbul,
- ÖZKAN, Özgehan (2019). “Nihâl Atsız’ın Bilim İnsanı Kimliği ve Türk Basının Nihâl Atsız’a Yönelik Yaklaşımı”. *Social Sciences*, 14(3), 937-962.
- SANLI, Ferit Salim (2010). *Türkçülük Akımında Din Olgusu Üzerine Aykırı Bir Yaklaşım: Hüseyin Nihal Atsız*, Yüksel Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
- TEVETOĞLU, Feti (2000), *Türkçülerin Kaleminden Atsız*, (Editörler: Refet Körüklü ve Cengiz Yavan) *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, İstanbul, s. 1-3.
- TOKAT, Muhammed Yiğit (2019). Hüseyin Nihal Atsız’ın Tarihçiliği, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜRKEŞ, Alparslan (1976). *1944 Milliyetçilik Olayı* (9.baskı). İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- YILMAZ, Murat (2015). “Nihâl Atsız’ın Tarih Algısı ve Türk Târihi hakkındaki Görüşleri”. *Electronic Turkish Studies*, 10(9).

- YILMAZ, Toygun (2019). Hüseyn Nihal Atsız'ın Din ve Toplum Görüşleri, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YİĞİT, Kadir, ÖZKAYNAR, Kürşad (2017). Ülkücü Hareketin Kronolojisi, Ankara: Deli Dumrul Kitap.